

आजमईत प्रह्लाद

॥ लक्ष्मीजी विद ॥

(आत्मज्ञान-पथ शोधने लक्ष्मीजी विद.)

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાશિટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૫૮૦૪ વર્ગીક

પુસ્તકનું નામ આજીવન પ્રશ્નો

વિષય પરર : ૨૨૨,

બાલભક્ત પ્રહ્લાદજી

પ્રકાશક

બહેનો

સંવત-૧૯૮૭]

[ધ. સ. ૧૯૩૧

વિના મૂલ્ય

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કોપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૫૮૦૪

અનુક્રમણિકા.

વિષય.	પૃષ્ઠ.
સ્નેહાંજલિ...	૩
પ્રકાશકના બે બોલ...	૪
એક પિતા પુત્રનાં સંસ્મરણો...	૧
માંડ મોંઘેરા માડી જાયને ...	૭
અશ્રુ અંજલિ...	૮
બહેનોનાં આસુ...	૧૦
સ્મરણાંજલિ...	૧૨
પ્રભુ પ્રાર્થના...	૧૪
બાલભક્ત પ્રહ્લાદજીના બાલ ભાવ...	૧૫
સત્યજીત ...	૧૮
ધર્મરમકિત-વિષ્ણુપુરાણ ...	૨૧
શ્રીનૃસિંહ સ્તુતિ સંસ્કૃત ...	૪૬
શ્રીનૃસિંહ સ્તુતિ ગુજરાતી ...	૪૭
પ્રહ્લાદજીએ કરેલી સ્તુતિ ...	૫૭
ભજન-કબીરજીકૃત ...	૮૮

શ્રી હરિઃ ૐ

શાન્તિઃ

શ્રી

ભાઈ શાંતિલાલની

પુણ્યતિથિએ

સપ્તમે ઉપહાર

ચૈત્રવદ્ ભગ્યારસ

સંવત્ ૧૯૮૭.

તા. ૧૩ એપ્રિલ,

ઈ. સ. ૧૯૩૧.

શુદ્ધિ પત્ર

—કલકત્તા—

પૃષ્ઠ	ને	લીટી	અશુદ્ધ	શુદ્ધ
૨૧		૫	ધ્રુવ	ધ્રુવ
૩૩		૨	તા	તો
૩૫		૧૫	પરાહત	પરહિત
૪૨		૧૧	કષ્ટન	કષ્ટના
૪૪		૧૩	“ગોડ”	“ગોડ”
૬૫		૨	બ્રહ્મટી	બ્રહ્મટી
૮૩		૧૧	બ્રજ	બ્રજે

મુદ્રક:—રા. નટવરલાલ ધ્રુવચારામ દેશાઈ, બી. એ.

મુદ્રણસ્થાન:—“ગુજરાતી” પ્રિન્ટીંગ પ્રેસ,

સામુન બિલ્ડીંગ, એલ્ફીન્સ્ટન સર્કલ, કોટ, મુંબઈ.

પ્રકાશક:—સો. જ્ઞેન લીલાવતી

પ્રકાશકસ્થાન:—૨૧, મીન્ટરોડ, કોટ, મુંબઈ નં. ૧.

ભાર્ગ શાન્તિલાલ મુળજી

જન્મ: પોષ વદી ૧૪   સ્વર્ગવાસ: ચૈત્ર વદી ૧૧
સં. ૧૯૬૮   સં. ૧૯૮૬

આવ્યો ઉષાના સ્વપ્ન સમ !
આશા અરુણોદય ક્યો,
મધ્યાહ્ન ખેલાં હાય ! શાંતિ !
છાય સમ ઉડી ગયો !

સ્નેહાંબલિ

૭૭૭ • ૭૭૭

ગઝલ

પિતા જતા જનેતાનો હતો આદિત્ય એ શાંતિ,
ભગિની સાત સાતેનો, હતો આરામ એ શાંતિ;
મૃદુભાષા મૃદુવર્તન, મૃદુતા મુખ પર એવી,
નિખાલસ એ મૃદુતાનો, હતો અવતાર એ શાંતિ. ૧

ભગિની બાળબચ્ચાંને લખને ઘેર આવે ત્યાં
હસે ને સૌ હસાવે તે, હસંતો વીર એ શાંતિ;
કહે કેા વેણુ કટુતાના, ઉતારે અંતરે શાંતિ,
ધીરજથી સાંભળી લખને, સુધારે વિરહો શાંતિ. ૨

કરી જ્યાં લગ્ન તૈયારી, અમે બહુ હોંશ ઉઠાસે,
ગમ્યું ના દેવને જોવું, ઝુંટાવ્યો કર થકી શાંતિ.
ગર્ભ એ કન્યકા ધરથી, ગર્ભ સમ જુહનની પસલી,
ગર્ભ શાંતિ સતત ધરથી, વિશ્વમ સંસાર એા શાંતિ. ૩

બની કુળ વૃક્ષના માલી, સુકાવી વંશ વેલીને,
બનીને ધર તણા દીપક, જુગ્મવી રોશની શાંતિ;
અમેા માતા ભગિનીયો, કુટુંબીયો અને સ્નેહી,
હરહરી પ્રાર્થના કરીયે, અમર બક્ષો પ્રભુ શાંતિ. ૪

પ્રકાશકના જે બોલ.

અમારા પરમ પૂજ્ય પિતાશ્રી સં. ૧૯૮૫ ના શ્રાવણ વદ ૮ ને બુધને દિને સ્વર્ગવાસ પામ્યા. એમનું મૃત્યુ એ તો દિવ્ય મૃત્યુ હતું. એમના પ્રેમાળ હૃદયના સંસ્મરણો બૂલ્યા પણ બૂલાય નહિ તેવાં છે છતાંય મૃત્યુ તો અવશ્ય છે જ એમ સમજી રહ્યા હતા; ત્યાંજ નવ માસના અંતરમાં અમ સાત બેનોને તથા માતાને શાન્તિ અર્પનાર બાઈ “શાન્તિ” સ્વર્ગવાસી થયો.

બાઈ શાન્તિના વિયોગથી માતાને તથા બેનોને દુઃખ-અતિશય દુઃખ થાય એ તો સ્વાભાવિક છે; પરંતુ બાઈ શાન્તિ જેવા નિષ્કપટ, અને ભક્તિપ્રિય બાળકના તથા અમારા પિતાશ્રી મુળજી શેઠ જેવા સદ્ગુણી સત્યપ્રેમી અને પ્રેમાળ પિતાના વિયોગના દુઃખને કેવળ શોકજનક આંસુથી શમાવવું એ યોગ્ય ન લાગવાથી, એમનું સ્મરણ કાષ્ઠએક એમના સ્વભાવને પ્રિય એવી બોધક કથાદ્વારા હંમેશ તાજું રાખવું એ સદિચ્છાથી આ પુસ્તક છપાવવા અમે પ્રકાશક બહેનો પ્રેરાયા છીએ.

આ પુસ્તક નીચેના ત્રણ પુસ્તકોમાંથી ઉતારા લખને જોડવવામાં આવ્યું છે. (૧) અર્વાચીન મહા પુરુષ મહાત્મા આંધીજીનો “સત્યવ્રત” નામનો મનનીય લેખ, (૨) બાણુ બંકીમચંદ્રકૃત “ધર્મતત્ત્વ” (જેનું ગુજરાતી ભાષાંતર સસ્તા સાહિત્ય પ્રકાશને છપાવી બહાર પાડ્યું છે અને જે આખુંય

પ્રકાશકના બે બોલ

વાંચવા વિચારવા જેવું છે) અને (૩) શ્રીમદ્ ભાગવતમાંથી મૂળ તથા ગુજરાતી પ્રહ્લાદ સ્તુતિ. આશા છે કે આ પુસ્તક અનેક ધર્મજ્ઞાસુ ભક્ત હૃદયોને બહુ જ ઉપયોગી થશે.

ભાષા શાન્તિના સ્મારક તરિકે કંઈ જાનનું પુસ્તક પસંદ કરવું તેના સંકલ્પ વિકલ્પ થયા કરતો હતો; ત્યાં જ ભાષા શાન્તિના ભોળા નિર્ભંગ હૃદયને જાણનાર અંતર્યામીએ કવિશ્રી જન્મશંકર મહાશંકર ખુબ ઉર્ફે કવિ લલિતજી સાથે અમારો અનાયાસે પરિચય કરાવ્યો. અમારો તેમની સાથે પૂર્વ પરિચય નહોતો. કવિશ્રી પાસે અમારા વિચારો મૂક્યા. તેઓ અત્યંત ખુશી થયા અને આ પુસ્તકમાંની વસ્તુ સૂચવી. ભાષા શાન્તિને પણ પ્રહ્લાદ ચરિત્ર બહુ જ પ્રિય હતું તેથી અમને પણ ઉપરોક્ત વસ્તુ બહુ જ રૂચી. કવિશ્રી લલિતજીએ માત્ર પુસ્તકની વસ્તુ જ સૂચવી નહિ; પરંતુ આ પુસ્તક ગોઠવવામાં પોતાના અમૂલ્ય વખતનો ભોગ આપી, અમને દરેક રીતે નિઃસ્વાર્થ સહાય આપી છે; તેમ જ આ પુસ્તકમાં “બાલભક્ત પ્રહ્લાદજીના બાલભાવ”-વાળો પ્રસ્તાવનાનો ઉત્તમ લેખ લખી આપી અમને સહાય કરી છે તે માટે અમે કવિશ્રી લલિતજીનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માનીએ છીએ.

સર્વ સાહિત્યના “ધર્મતત્વ” માંથી ઈશ્વર ભક્તિનું પ્રકરણ છપાવવાની રજા આપવા માટે અમે ભિક્ષુ અખંડાનંદનો અત્રે આભાર માનીએ છીએ.

પ્રકાશકના બે બોલ

સાક્ષર કવિશ્રી નૃસિંહરાવભાઈએ “મંગળ મંદિર ખોલો” નામનું સુંદર અને પ્રસ્તુત ગીત છપાવવાની અમને રળ આપી છે તે બદલ અમે તેમનો પણ સહૃદય આભાર માનીએ છીએ.

છેવટે અમે પ્રાર્થના કરીએ છીએ કે ઇશ્વર અમારા ભાઈ શાન્તિના આત્માને પરમ શાન્તિ અર્પે અને એમના રમરણુર્થે પ્રકટ થયેલાં “બાલભક્ત પ્રહ્લાદજી”ના આ પુસ્તકના વાંચનથી અનેક આત્માઓ ઈહ લોકમાં માન-સિક્ક શાન્તિ અનુભવે.

પ્રકાશક

બહેનો.

શ્રી મુળજી લીલાધર

જન્મ: માગશ્વર વદી ૦)) સ્વર્ગવાસ: આવણ વદ ૮
સં. ૧૯૨૧ સં. ૧૯૮૫

વાતસલ્ય વડલે છાને
વડીલો ગૃહકુંજને
પુણ્યનાં ક્ષાલશાં જૂલો
વંશને વડવાઈએ.

એક પિતાપુત્રનાં સંસ્મરણો.

શેઠ મુળજી લીલાધર.

શેઠ મુળજીભાઈનો જન્મ મોઠ વણિક જ્ઞાતિમાં શ્રીમાન શેઠ લીલાધર રતનજીને ગૃહે સા. ૧૯૨૧ ના માર્ગશીર્ષ વદ ૦)) ને દિને થયો હતો. શેઠ મુળજીભાઈના પિતાશ્રી લીલાધર ભગવદ્ભક્ત હતા. લીલાધર શેઠની આર્થિક સ્થિતિ અત્યંત વિષમ હોવાથી શેઠ મુળજીના વિદ્યાભ્યાસમાં ઘણી મુશ્કેલી હતી; છતાં પણ શેઠ મુળજીભાઈ એટલા વિદ્યાપ્રેમી હતા કે પાંડિત્યવેતનથી અને મોડી રાત સૂધી મ્યુનિસિપાલિટીના ક્લાસ નીચે વાંચી વાંચીને પણ પોતાનો વિદ્યાભ્યાસ ચાલુ રાખ્યો. અનેક મુશ્કેલીઓ તથા વિટંબણાઓને વટાવી, તેઓ અંતપૂર્વક વિદ્યાભ્યાસ ચાલુ રાખીને, સુંબઈ યુનીવર્સિટીની એલ. સી. ઇ. ની પદવી મેળવવા ભાગ્યશાળી થયા. આવા સંજોગોમાં સામાન્ય વિદ્યાર્થી તે વિદ્યાભ્યાસ છોડી જ દે; પરંતુ શેઠ મુળજીભાઈમાં અંત અને શાન્તિ એટલા બધાં હતા કે તેઓએ પ્રાપ્તવ્ય મેળવ્યું જ. પોતાની જ્ઞાતિમાં એ પદવી મેળવનાર તેઓ પ્રથમ જ હતા.

એક પિતાપુત્રના સંસ્મરણો

પોતાના પિતા લીલાધર શેઠ ઉપરનો તેઓનો પ્રેમ અથાગ હતો. યુનિવર્સિટીની પદવી પ્રાપ્ત થવા છતાં અને સારી નોકરી મેળવ્યા છતાં પણ, જેમ અન્ય કેટલાક યુવકોના સંબંધમાં બને છે તેમ તેઓના સંબંધમાં ન થતાં, તેઓ પોતાના પિતા લીલાધરની સેવા બહુ જ ભાવથી કરતા; અને પિતાની અંતિમ ઇચ્છા યાત્રા કરવાની હતી તે પણ તેમણે લીલાધર શેઠની વૃદ્ધાવસ્થામાં કરાવી.

એલ. સી. ઈ. ની પદવી મળ્યા પછી, તેમને મ્યુનિસિપાલિટીમાં એન્જનીયર તરીકે નોકરી મળી હતી. ત્યાં પણ તેઓ પોતાની હોંશિયારીથી ઉપરી અમલદારોનો ગ્રાહ્ય મેળવી આગળ વધ્યા હતા. તાન્સા તળાવ તે વખતે બંધાતું હતું અને ત્યાં તેઓને મોકલવામાં આવ્યા હતા, જ્યાં તેઓએ સારી રીતે પોતાની શક્તિ અને બાહોશી બતાવ્યા. તેઓ બહુ જ પ્રમાણિક હતા.

થોડાં વર્ષો એન્જનીયર તરીકે તેમણે કામ કર્યું ત્યાં તો મોઠ જ્ઞાતિના એક સદ્ગુણસ્થ સ્વર્ગસ્થ શેઠ વીરજી વાલજીનું તેમના તરફ ધ્યાન ખેંચાયું. શેઠ વીરજીએ તેમનો પોતાની જ્યેષ્ઠ પુત્રી બાઈ નંદકેર સાથે વિવાહ કરી તેમને પોતાની દલાલીના ધંધામાં ભાગીદાર કર્યા.

શેઠ વીરજી વાલજી જાણીતી મેસર્સ ટ્રેવીઝ સાસુન કંપનીના દલાલ હતા. શેઠ મુજબબાઈએ આ ધંધામાં પણ પોતાની આવ્યા-સિક ટેવેથી, સારી માહિતી તથા ખંત અને ઉદ્યોગથી ધંધામાં સારી ખ્યાતી મેળવી. અંગ્રેજી ભાષા ઉપર સરલ, સુંદર અને નૈસર્ગિક

એક પિતાપુત્રનાં સંસ્મરણો

કાણુ તેઓ ધરાવતા હોવાથી ધંધાનું કાર્ય તેમને બહુ જ સરલ અને સાદું થઈ પડ્યું હતું.

શેઠ મુળજીભાઈમાં જ્ઞાન, ખંત, શાન્તિ, મિલનસારપણું, પરોપકાર વિગેરે ઘણા ગુણો હતા; પરંતુ તે સર્વ ગુણો કરતાં પણ જે એક વિશિષ્ટ સદ્ગુણ તેમના ચારિત્ર્યમાં હતો તે સત્યપરાયણતા. આ વિશિષ્ટ સદ્ગુણ, એ જ શેઠ મુળજીભાઈનું ઘડતર-શેઠ મુળજીભાઈની શ્રેષ્ઠતા. વાણિજ્યની વ્યાખ્યા સત્યાનૃતામ્યામ્ વાણિજ્ય કરવામાં આવી છે, પણ શેઠ મુળજીભાઈએ તો વાણિજ્યમાં પણ સત્ય જ સેવ્યું હતું. આ જગતની ઘડમથલ અને અનેક લાલચોમાં સત્ય કેટલા મનુષ્યો સેવતા હશે? સંસારથી દૂર રહી સત્ય સેવવું, એ તો બની શકે; પરંતુ સંસાર અને જીવનકલહના રોજના વ્યાપારમાં પણ સત્ય પાળવું એ દુર્ઘટ છે. તે સત્ય શેઠ મુળજીભાઈએ પાળી બતાવ્યું. શેઠ મુળજીભાઈ નીતિમાન્ અને ધાર્મિક ભાવનાવાળા હતા. તેઓ પંડિત અથવા શાસ્ત્રજ્ઞ ન હોવા છતાં પણ સત્ય-ધર્મનું સત્ય સ્વરૂપ સમજી શક્યા હતા. આ સત્યપરાયણતાને લીધે એમના સમાગમમાં આવનારા વ્યાપારીઓ તથા ઓફિસના અધિકારીઓ એમના પ્રત્યે અતિશય માન તથા વિશ્વાસની નજરે જોતા.

તેઓ ભલા અને ઉદાર હતા. કોઈનું પણ દુઃખ જોઈ તેઓનું હૃદય દુઃખાતું અને બની શકે તેટલી મદદ કરવા ચૂકતા નહિ. ગરીબ વિદ્યાર્થીઓના દુઃખો પ્રત્યે બહુ જ લાગણી રાખતા અને વિદ્યાર્થીઓને ખાનગી મદદ આપવા ચૂકતા નહિ.

એક પિતાપુત્રનાં સંસ્મરણો

તેઓને હવાઓના ગુણદોષો જાણવાનો ખાસ શોખ હતો. પોતાના કુરસદના વખતમાં પુસ્તકો વાંચી, કેટલીક સારી હવાઓ સંગ્રહી રાખતા; અને કેઈપણ માણસ લેવા આવે તેને તે આપતા. ઘણાઓને તેમની સાદી હવાથી લાભ થતો અને તેઓ આશીર્વાદ આપતા.

તેઓ પોતાની પાછળ તેમનાં બલાં અને સદ્ગુણી પત્ની નંદકોરબાઈ, એકજ પુત્ર ભાઈ શાન્તિલાલ, (જેઓ તેમની મુળજી શેઠની પાછળ નવ માસમાં સ્વર્ગવાસ પામ્યા છે) તથા સાત પુત્રીઓ તથા પુત્રીઓને ત્યાં પરિવાર મૂકીને ૬૫ વર્ષની વયે સંપૂર્ણ શાન્તિથી દેહનો ત્યાગ કરી ગયા છે. તેઓએ જે જાતનું ધાર્મિક અને સરલ જીવન ગાળ્યું હતું તેની પ્રતીતિ કરાવતું તેમનું મૃત્યુ શ્રી ગોકુલા-ષ્ટમીના પુણ્યમય તિથિએ રાત્રિના બાર વાગે થયું. તેમના અવસાન સમયે સ્નેહીઓના કંઠમાંથી રૂદનને સ્થાને નીકળતો મંગળ હરિ ઐ નો જપ, તે જાણે તેમના સાત્વિક જીવનની પરાકાષ્ઠા હોય તેવું ભાસતું હતું. મરણં પ્રકૃતિઃ શરીરિણામ્ એ સત્ય જ છે એમ દેખાડતું તેમનું મૃત્યુ સંપૂર્ણ શાન્તિમાં સા. ૧૯૮૫ ના શ્રાવણ વદી ૮ ને વાર બુધ તા. ૨૮-૮-૧૯૨૬ ને દિને થયું. ઇશ્વર એવા પુણ્યાત્માને શાન્તિ અપો!

એક પિતાપુત્રનાં સંસ્મરણો

ભાઈ શાન્તિલાલ.

ભાઈ શાન્તિલાલનો જન્મ સા. ૧૯૬૮ ના પોષ વદ ૧૪ ને શુક્રને દિને થયો હતો. છ પુત્રીઓના જન્મ પછી માતૃપિતાની ઉત્તરાવસ્થામાં જન્મેલ ભાઈ “શાન્તિ” માતૃપિતાનો લાડકવાયો પનોતો પુત્ર હતો.

સરલ હૃદયના પિતાનો પુત્ર શાન્તિ પણ લોળો અને સરલ જ હતો. પિતાની માફક તે પણ શ્રદ્ધાળુ હતો.

એટલો નિષ્કપટ અને સંસારની માયાથી વિમુક્ત હોતો કે અમ સ્નેહીઓને અહર્નિશ ચિંતા જ થતી કે કપટમય સંસારમાં પોતાનો માર્ગ આ બાલક કેમ ધપાવશે !

પરંતુ ઈશ્વરની અકળ કળા કોણ સમજી શકે છે ? લગ્નગ્રંથીથી બંધાઈ, સંસારના માર્ગમાં પ્રવેશે તે પહેલાં જ—એટલે લગ્નના અત્યંત સામીપ્યમાં જ—ઈશ્વરે આ લોળા બાલકને સંસારના કુટિલ માર્ગમાંથી બાણે તેને બચાવી કેમ ન લીધો હોય તેમ એકાએક ઉપાડી લીધો.

માતાને પુત્રવિયોગ અને ભગિનીઓને બ્રાતૃવિયોગ તો અસહ્ય જ છે, પરંતુ ઈશ્વરની ઈચ્છા એ જ સાચી માની, એમ જ માની લઈએ કે ભાઈ શાન્તિ કોઈએક પૂર્વ જન્મનો યોગબ્રહ્મ પુણ્યાત્મા જ હશે ને પૂર્વ જન્મના ભાવ્યયોગે પોતાની ઓગણીશ વર્ષની સંસારયાત્રા પૂર્ણ કરી, પિતૃઋણ પૂરું થતાં, આ સંસારનો ત્યાગ કરી, અનંતતામાં સમાયો હશે.

એક પિતાપુત્રનાં સંસ્મરણો

માતા તો સૌને માંડ્યું છે. પરંતુ અકાળ મૃત્યુ જ વધારે શોક ઉપજાવે છે. શેઠ મુળજીભાઈ તો કૃતકૃત્ય થઈને ગયા. પણ ભાઈ શાન્તિલાલ તો એક ઉગતા યુગકુમાર હતા. એવા નાના બાલકો અકાળે કરમાય તે તો દુર્ભાગ્ય ગણાય. ઈશ્વર ભાઈ શાન્તિના આત્માને શાન્તિ અર્પો !

બાલક ઘરબાર માટે જ નથી કેળવાતા, પરંતુ દેશના ધુરંધર થવા માટે તેઓ તલસે છે. એ વાત દરેક માબાપ સમજી જાય તો સ્વતંત્ર હિંદનો વિકાસ સરલ, સુંદર રીતે આગળ ખૂબ વધે.

ભાઈ શાન્તિલાલનાં માતૃશ્રી અને સાત જહેનોને શોકશાન્તિ વળે અને બાલકો ઉંચા સંસ્કારવાળા ચરિત્રમાંથી ગુણ મધુરતા ઝીલે, તેટલા માટે જ બાલભક્ત પ્રહ્લાદજીનું ચરિત્ર આપજનોને ધરવામાં આવ્યું છે. ઈશ્વરને ઝોળખાવે એજ સાહિત્ય એવી વ્યાખ્યા મહાત્મા ગાંધીજીએ આપેલી. તે પ્રમાણે એક પિતાપુત્રે ઈશ્વરને ઝોળખવા ઉચ્ચ સંસ્કારોને સાચે ભાવે કેમ સેવ્યા તે વાત પ્રહ્લાદજીની કથાથી જ અલંકૃત કરી શકાય.

માંડ મોંઘેરા માડી જાયાને—

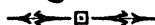
મોંઘો મનોહર બન્ધુડો શું પીંજરું છોડી ગયો ?
વાયો ન વા કિંચિત જગતનો ત્યાં જ શું ઉડી ગયો ?
કેવો સરલ લોળો ક્ષમાવાળો હતો અમ ભાઈલોઃ
કોણે હશે ચોર્યો અમારો આશ જીવન છાયલો ?
સ્નેહાળ સાદો ને પવિત્ર હતો સુકોમળ હૃદયનો—
ભરપૂર સંસ્કારે રૂડા શાંતિ તણી મૂર્તિ સમો !
સદ્ગુણ ને સદ્વૃત્તિ તારી, બંધુ ! નજરે તરવરેઃ
ખરી જાય પુખ્તો પણ ચિરંજીવ કીર્તિ તો તેની રહે !
ઝૂરે વિયોગે તાતને તુજ માત જોઈ તને ઠરે—
અટુલી કરી મુકી માતને, એ આંસુડાં સાર્યા કરે !
ધાર્યો પિતા કાળે શું ત્હેજ અમૂલ્ય તુજ અવતારને ?
રૂણમુક્ત તાત ક્રિયા કરી ચાલ્યો તણ સંસારને ?
ઉજવ્યા કંઈક દિવસો વીરા ! તુજ હર્ષનાદ ગળવતા—
હા ! દૈવ રૂઠ્યો ત્યાં હવે વીતાવવા દિન શોકના !
મળી યોગ્ય ઘરની કન્યકા તુજ જોડ ગુણીયલ નામની,
બંધુ ! કરી તેં સર્વ જગજંજળ સાવ નકામની !
વીર ! વિવાહનું બારમું તારું થયુંઃ હા ! તું ગયો !
બંધુ અમારો શાંતુ ! તું ઉગતો જ અસ્ત થઈ ગયો !

માડ મીઠેરા માડી જ્યાને—

સ્વપ્નેય તુજ વિયોગ જનનીને ન થાવો કંઈ ઘટે !
વિપરીત થાવાનું થયું તે અન્ય કોથી નવ મટે.
ઓરે પ્રભુ ! તેં સદા માટે શાંત બાળ લઈ લીધો—
લઈ તાત બાળકને વરસમાં માતને લેખજ દીધો.
જગમાં બધે સુનકાર ભાસે એજ અમ દુર્ભાગ્યરે !
હરખે ભર્યો ઝડપાઈ ગયો એ વજ સમ આઘાતરે !
કાચું સુકોમલ ફુલ કાલ મુખે અરે ! આવી ગયું !
તેજસ્વી કુળદીપક તજી સંબંધ કરમાઈ ગયું !
મરનાર મોટો તું મનાય, ગણાઈયે નાનાં અમે !
ઓ દૈવ ! તેં ભયરૂપ સંકટ નાંખીયું કાં આ સમે ?
નિર્દય અરે તું દુષ્ટકાળ ! અમારી ઉપર કાં થયો ?
કાચી કળીશા કુસુમને લઈ શાંતિ કાં તું હરી ગયો ?
દીનના તું નાથ દયાલુ ! આટલી અરજ તું અમ સૂણજે :
અમ શાંતિ બાંધવને અમર શાંતિ સદા તું આપજે.

બહેનો.

અશ્રુઅંજલી

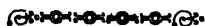
મોંઘો અમુલ્ય વીરલો, લાડકવાયો રે બાલ
પિંજર છોડી ઊડી ગયો થયો કારમો કાળ—મોંઘો
હતો સરળ દયાળુ તું હૈયાનો સ્નેહાળ
ઊગતાં અસ્ત થઈ ગયો વીર તારું શું બહાલ—મોંઘો

અશ્રુઅંજલી

તાત તણા મૃત્યુ પછી પામ્યા ક્ષેભ અપાર
 વીસરી ગયાતા તે બધું વજ્ર કર્યું તે આવાર-મોંઘો
 તાત તણા રૂણ તે કર્યા મોક્ષ લીધો પ્રભુદ્વાર
 નિશ્ચિત થયો તું વીર, ચિંતકને રે હાહાકાર-મોંઘો
 માત રહ્યાં હવે એકલાં કોને જઈ કહે વાત
 સુતાં ઉઠતાં બેસતાં કરે શાન્તિને સાદ-મોંઘો
 લગ્ન તણા શુભ કારણે લખી કંકોતરી સાર
 ભાગ્ય અમારાં પલટી ગયાં તુજ વીણ થયો અંધકાર-મોંઘો
 શુભ ઘરથી પાછી વળી કન્યા ગુણીયલ નામ
 વીર પસલી શૂન્ય થઈ, થયું વિપરીત કામ-મોંઘો
 તુજ વિરહે કરી ઝુરતી દુઃખે કરીને અનેક
 લગ્ન તણી વાત સાંભળે ઘેલી બની જાય છેક-મોંઘો
 પીયરમાં તું લાડકો સાત ભગીનીનો એક
 કુલ દીપક ખુઝાઈ જતાં બહેનો ઝુરે વિશેષ-મોંઘો
 કયા ભવના પાપે કરી કિંધા અમને નીરાશ
 ઈશ્વર આગળ યાચું એ તોડીશ નહીં કોની આશ-મોંઘો
 વીર ગયો તું શાન્ત સ્થળે દેવ શાન્તિ અર્પે
 ભગીની તણી આ પ્રાર્થના સુખી વીર થજે-મોંઘો
 પ્રભુ પ્રત્યે યાચીએ સાચવજે તુજ બાળ
 ખ્યારા ભક્ત સમ પાળજે રાખી પુણ્ય સંભાળ-મોંઘો
 લીં આશાભરૂ બહેનો

ખહેનોનાં આંસુ.

ભાઈ શાન્તિ ! તું તો અમ સાત સાત ખહેનોનો એક જ લાડકવાયો ભાઈ, અને માની આંખોનું જીવન હતો તે આમ અકાલે જ કાં કરમાઈ ગયો ? મા તો બિચારી દુઃખી હતી. પિતાશ્રીના મરણનો હજી તાજો જ ઘા હતો, ત્યાં ત્હારા મરણથી એમને તો દુઃખનાં ઝાડ ઉગ્યાં ! અહા ! શી ત્હારા લગ્નની અમે તો તૈયારી કરી, પણ ખંધું વ્યર્થ જ. ખરાખર લગ્નને દિવસે ત્હારું ખારમું થયું. ભાઈ, વિવાહનું ખારમું એ કહેવત તો જ આમ કાં ખરી પાડી ? અરેરે ! પ્રેમ અને ભાવની તો તું મૂર્તિ જ હતો. અહા ! તને કોઈ જરા મીઠા શબ્દે બોલાવે તેને તો તું પ્રેમથી ન્હવડાવતો. પિતાશ્રીની આંખેહુબ પ્રતિમા હતો. છોકરાંઓને લઈને અમે આવતાં. તને છોકરાંઓ કંટાળો આપે તો પણ તે કોઈને તુચ્છકાર્યા નથી. અહા ! કાલે જે ઉત્સાહ અને આનંદમાં રમતો હતો તે આજ શું ચાલ્યો જ ગયો કે ? દાદાજી, પિતાશ્રી અને ત્હારી એમ ત્રણ પેઢી ધાર્મિક ભાવની થઈ, તે તું જવાથી ખંધ જ થઈ ગઈ ! પ્રભુ ! શું એમ જ કર્યું ! ત્હારા માસ્તરો પર પણ શું ત્હારો પ્રેમ હતો ? અહા ! પસલ્લીને દિવસે આપણે ત્યાં કેવો આનંદ ઉછળતો ? ત્હારી પર સર્વ ખહેનોની આશીષ વર્ષતી છતાં અરેરે ! અમારી એકે આશીષ ન ફળી ! પિતાશ્રીની ઉત્તર ક્રિયા કરવા જ શું તું આવ્યો હતો કે ? પિતા તને

પૂર્ણ પ્રેમથી વ્હાતા, તો શું તેં એમનો પ્રેમ ખરો કરી બતાવ્યો !
 પિતાશ્રી વગર શું ત્હને દુનીઆમાં કશું જ ગમ્યું નહીં કે ? તેથી જ
 કાં તો એમના પાછળ તું તરતજ ચાલતો થયો ! હરિ ! હરિ ! મા
 બિચારી તારા પર દુઃખના દિવસો વીતાવતી હતી. તેને ધારણા જ
 હતી કે કાલે સવારે તું પરણીશ ને એકના એકવીશ થશે. લગ્નના
 દિવસો તો વેઢે ગણાતા; ત્યાં હવે ત્હારા મરણના દિવસ ગણવાના
 રહ્યા ! બહેનોની પસલી સુની કરી ગયો. બાઈ ! બ્યારે બધાં
 મળીએ છીએ ત્યારે ત્હારા શુભની વાતો કરી હૃદય ખાલી કરીએ
 છીએ અને શુદ્ધ પ્રેમથી ત્હને સ્નેહાંજલિ સમર્પીએ છીએ. તેનાથી
 પ્રભુ જરૂર ત્હને અનંત શાન્તિ આપશે. બાઈ ! બ્યાં હો ત્યાં તું
 પૂર્ણ સુખી થજે : તુ થઈશ જ ! જન્મીને તેં કોઈનું બગાડ્યું નથી,
 તેં કોઈનું મન દુઃખવ્યું નથી. પ્રભુ ! ત્હારા અમર આત્માને શાન્તિ
 આપે એવી સર્વ બહેનોની ઇશ પ્રત્યે પ્રાર્થના છે.

શ્રી હરિ ઐ શાંતિ : શાંતિ : શાંતિ :

—:૦:—

રમરણાંજલી

હરીછંદ

લાડિલો માતા પિતાનો શાન્તિમય તું બાળરે
સાત બગિની મધ્ય મોઢો તું વીરો હેતાળરે
સુખ શાન્તિમય જીવન હતું તે કારમું જ બની ગયું
પિતાજીના વર્ષમાં શું આયુષ્ય વીર ખુટી ગયું
પિતાના ઋણથી મુક્ત થાવા આયુષ્યને લંબાવીડ
ક્રિયા તેની સમાપ્ત થાતાં આયુષ્ય તારું પુરું થયું
શુભ પ્રસંગની તૈયારી થાતાં વીર શું ઉડી ગયો
લગ્ન સમય આવતાં ત્યાં વીર તું ઝડપાઈ ગયો
રિસાઈ ગયો જો હોત તો હર્ષે જ તુંને જ મનાવતે
સગાં સંબંધી સ્નેહી તારા આશ તારી પુરતે
શાન્ત સમજી તું થયો શુરૂએ તુંને બણાવીયો
માતા પિતાએ હર્ષથી સફળોધ તુજને આપીયો
લાંબી જ આશા તાહરી તુજ માત મનમાં રાખતી
તુજ શાન્ત મુખડું દેખીને હર્ષથી મલકાઈ જતી
આશા જ મનમાં ધારતી મુજ બાલુડો મોટો થયો
વૃદ્ધા અવસ્થામાં વિસામો બાલુડો મારો થયો
વિસારી દુઃખ તુજ જનકનું, તુંને જોઈ નયનો કારતી
બગિની જ તારા એમ જોલે, શાન્તિ છે મુજ માતની
તુજ માતની શાન્તિ હતી તે બાળ અસ્ત કરી ગયો

રમરણીજલી

જીવન સુધી તુજ માતને, ઘા કારમો પાડી ગયો
તુજ મૃત્યુના ઘા તે કહી રૂઝમા ના રૂઝાશેરે
તુજ જતાં તુજ (માતના) કલ્પાંત ના જોવાયરે
શાન્ત મારો શાન્તિમય અશાન્તિ ક્યાં તું કરી ગયો
અમુલ્ય મારો બાલુડો શું ગગનમાં છુપાઈ ગયો
પ્રભુ વિનંતી તુજને કહું અરજ મારી સૂણજે
જ્યાં શાન્તિ પુત્ર હોય ત્યાં તું શાન્તિ એને બક્ષજે.

પ્રભુપ્રાર્થના.

(ભૈરવી રાગિણી)

“ મંગલ મન્દિર ખોલો,

હયામય !

મંગલ મન્દિર ખોલો !

જીવનવન અતિ વેગે વટાવ્યું,

દ્વાર ઊંલો શિશુ લોળો;

તિમિર ગયું ને જ્યોતિ પ્રકાશ્યો,

શિશુને ઉરમાં લ્યો, લ્યો,

હયામય !

મંગલ મન્દિર ખોલો !

નામ મધુર તમ રચ્યો નિરન્તર,

શિશુ સહ પ્રેમે ખોલો;

દિવ્યતૃષાભર આવ્યો ખાલક,

પ્રેમ—અમીરસ ઢોળો;

હયામય !

મંગલ મન્દિર ખોલો ! ”

નરસિંહરાવ લોળાનાથ.

બાલભક્ત પ્રહ્લાદજીના બાલભાવ.

નાનાં બાલકોને પોતાના જેવડાં બાલકોનાં પરાક્રમેની વાત જોવીને જાણવી બહુજ ગમે. દરેક મોટો માણસ એકવાર બાલક તો હોય ને પછી મોટા થઇને પરાક્રમ કરે. પરંતુ બાળકને એ બધું પુરું નથી સમજતું. પોતે બાળક હોય ને કેમ પરાક્રમ કરે એ જાણવામાં આવે ત્યારેજ બાળકોને પણ એવાં બળના કામો કરવાનો ઉદ્ધાસ પ્રકટે.

બાલભક્ત પ્રહ્લાદજી એક બાળક જ હતા તેવાજ પ્રભુના બાલક રહ્યા ને ભક્ત નીવડ્યા. બાલક તો બળનીજ મૂર્તિ છે તો એ બળ એટલે શું તે વાત પ્રહ્લાદજી દર્શાવે છે. બાલકનું એકજ બળ તે બ્હાલનું. બાલકોનો પ્રેમ પવિત્ર હોય તેવો મોટાં માણસનો નથી હોતો. બાલકના સમાગમમાં આવનાર શું માબાપ, શિક્ષક કે હરકોઈ એટલો તકાવત સમજી જાય, તો પછી દેશબાલકો જરૂર યુગક્રુમારો નીવડે. તેઓ નિર્ભય નિર્ભળ ને નિર્દોષ તો સ્વભાવેજ હોય, તેમને તેવાં જ રહેવા દેવામાં આવે તો તેઓ કેટલાં બધાં સ્વતંત્ર ને સત્યનિષ્ઠ થાય? પ્રહ્લાદજી માના હૈયામાં હતા ત્યારેજ નારદજીનું ભગવત્કીર્તન સાંભળેલું. ઊંચા સંસ્કારોને માનાં દૂધથીજ સાચું પોષણ મળે છે એ વાત તો દરેક બાલક પ્રત્યક્ષ દર્શાવી આપે છે. બાલકની માને માનું જ કર્તવ્ય કરવા માટે સર્વોચ્ચ સ્વાધીન રહેવા દેવામાં આવે તો કોઈ પણ દેશની પ્રજા સ્વતંત્ર જ રહે. વળી

બાલભક્ત પ્રહ્લાદજીના બાલભાવ

આપણે આર્યોને મન તો સ્વતંત્રતા એ તો સત્સાધન છે. ભગવાનને બધે ઓળખવા માટે જ તે વપરાય. ગીતામાંનાં સ્થિતપ્રજ્ઞનાં, ભક્તનાં અને દેવી સંપત્તિનાં ગુણલક્ષણોમાંથી ઘણાંક તો દરેક બાલકની સરલતાનાં અનેક વિધ સ્વરૂપોમાં શોધશે તેને જરૂર જડશે.

આવી જન્મસિદ્ધિ બાલભક્ત પ્રહ્લાદજીને હતી ને તેનો અનુભવ તેમણે પોતાના અંગત ચરિત્રના પરમાદ્ભુત પ્રસંગે આપ્યો છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતમાં હૃદયના ભાવવહનનું સંગીત જ્યાં ગુંથ રહ્યું છે તે તો તેમાંની ભકતોની સ્તુતિઓ છે. તેમાં દરેક ભક્ત જીજ્ઞવી રીતે ભગવાનને ઓળખે છે ને અનેરી ખૂબીથી કંઈક સ્તુતિ ધરી પ્રભુની કંઈકા પામે છે.

બાલભક્ત પ્રહ્લાદજીની કંઈકાર્દ્ર કથામાં તો ભક્ત હૃદયનો પ્રકૃષ્ટ આહ્વાદ છે. ભગવાનને પૂરે ભરોસે પ્રહ્લાદજી તો સ્વસ્થ જ છે. શ્રી વિષ્ણુ ભગવાનના નરસિંહ સ્વરૂપથી પોતે ભયત્રસ્ત નથી તેટલા કંઈકેખુ છે. તેથી જ પ્રહ્લાદજીની કથા જેટલી જ તેમની ભગવત્સ્તુતિ સર્વોત્તમ છે.

શ્રીમદ્ ભાગવતની સ્તુતિઓનો સંગ્રહ થાય ને તે સાથે તેમનું સરલ ગુજરાતી ભાષાંતર છપાય તો દરેક કંઈકાર્દ્ર હૃદયને પ્રેમ-ભક્તિનો રસમાર્ગ સરલ થઈ જાય.

ભગવાનની પ્રેમભક્તિ ભરેલાં હૃદયથી જ સજ્જન અને સન્મારી સંતપદે વિદ્યસે છે. મન હોય તે મનુષ્ય પરંતુ હૃદય હોય તે જ સુહૃદ. મનુષ્યે મનોબુદ્ધિના વૈભવે

બાલભક્ત પ્રહ્લાદજીના બાલભાવ

જગતને શૃંગાર્યું છે પરંતુ જીવનની મધુરતા તો એ સુંદર જગતના સુદૃઢોએ જ આચરી બતાવી છે.

બાલભક્ત પ્રહ્લાદજીની પ્રભુની પ્રેમભક્તિ પછી તો તેની પિતૃવત્સલતા છે. લક્ષ્મીજી જેની પાસે પણ ન જઈ શક્યાં અને બ્રહ્માદિ દેવતાઓ પણ સ્તુતિથી પ્રસન્ન ન કરી શક્યા તેવા ભગવાનના બીજા નરસિંહ સ્વરૂપને એ બાલભક્ત જ શાંત કરી શકે છે ને વરદાનમાં પિતાજીને માટે ક્ષમા ને મોક્ષ ભગવાનની પાસેથી દીન-ભાવે માગે છે.

આવા દેવ બાલકો જ મનુષ્યના જગતને સ્વર્ગથી વિશેષ સુંદર બનાવી શકે. સ્વયં સમર્પણથી પ્રણયપ્રતર્પણ ધરાય એવું જગત્ કુલીન સંસ્કારવાળાં બાળકો જ પૃથ્વીપટે પ્રકટાવશે. તથાસ્તુ.

એક બાલસેવક.

સત્યવ્રત.

૧. પાંચ નિયમો જે યમ તરીકે જાણીતા છે; તેમાંનો સૌથી પ્રથમ અને અગત્યનો નિયમ સત્યવ્રતનો છે. અને ત્યાંસુધી અસત્ય ન બોલવું એવા ૩૬ અર્થમાં વપરાતું સત્ય તે સત્ય નથી. વળી સત્ય એ સર્વોત્તમ નીતિ છે, પણ જો તે સર્વોત્તમ નીતિ ન હોય તો તેને આપણે તણ દઈએ એવા ભાવાર્થવાળી ઉપલી કહેવતને અનુસરતું સત્ય તે પણ સત્ય નથી. પરંતુ ગમે તેટલા ભોગે આપણે આપણું જીવન સત્યના નિયમાનુસાર ગુજારવું જોઈએ એ વાક્યમાં વપરાયેલું સત્ય તેજ ખરું સત્ય છે.

૨. સત્યનું આ સ્વરૂપ સમજાવવાને મેં પ્રહ્લાદજીના જીવનનું પ્રસિદ્ધ દૃષ્ટાંત લીધું છે. તેઓએ સત્યને ખાતર પોતાના પિતાની સામે થવા હિંમત કરી હતી. તેઓએ પ્રતિકાર કરીને અથવા પોતાના પિતા જેવું વર્તન કરીને પોતાનું રક્ષણ કરવા પ્રયત્ન કર્યો ન હતો, પરંતુ પોતાના ઉપર પિતાએ કરેલા પ્રહારો અથવા પોતાના પિતાના હુકમથી બીજાઓએ કરેલા પ્રહારો સામે પ્રહારો કરવાની દરકાર કર્યા વિના પોતાને જે સત્ય સમજાયું હતું, તેના રક્ષણ માટે તેઓ પ્રાણ પાથરવા તૈયાર હતા એટલુંજ નહિ, પણ તેઓએ પ્રહારોથી છટકી જવાને ઇચ્છ્યું પણ ન હતું. તેને બદલે જે અસંખ્ય બળાત્કારો તેઓના ઉપર કરવામાં આવ્યા, તે બધા તેઓએ સ્મિતપૂર્વક સહન કર્યા.

પરિણામ એ આવ્યું કે અંતે સત્યનો જય થયો. કોઈક દિવસ પણ પોતાના જીવન દરમિયાન જ સત્ય નિયમની નિશ્ચિતતા દાખવવા પોતે શક્તિમાન થશે એવી માન્યતાથી પ્રહ્લાદજીએ બળાત્કારે સહન ન હોતા કર્યો, પરંતુ બળાત્કારથી તેમનું મરણ થાત, તો પણ તેઓ સત્યને વળગી રહ્યા હોત. આવા સત્યનું સેવન કરવા તથા કરાવવા હું ઇચ્છું છું.

૩. જેમ તણખલાં પવન કંઈ દિશામાં વાય છે તે બતાવે છે, તેમ નજીવા પ્રસંગો માણસના મનનું વલણ બતાવે છે. એક મિત્ર મારી સાથે ખાનગી વાત કરવા ઇચ્છતો હતો, તેથી તે અને હું એકાંતમાં ગયા અને વાતચિત કરવા લાગ્યા. તેવામાં એક ત્રીજો મિત્ર આવ્યો, અને તેણે વિનયથી પૂછ્યું કે ‘મેં ખલેલ તો નથી કરી.’ જે મિત્ર સાથે હું વાત કરતો હતો, તેણે કહ્યું ‘અરે નહિ, અમે કંઈ ખાનગી વાત કરતા નથી.’ મને જરા નવાઈ લાગી, કારણ કે મને ખાનગીમાં લઈ જવામાં આવ્યો હતો, અને હું જાણતો હતો કે આ મિત્રથી અમારી વાતચિત ખાનગી હતી, પરંતુ તેણે તરત જ વિનયને લઈને—હું તો તેને વધુ પડતો વિનય કહીશ—કહ્યું કે ‘અમારી વાતચિત કંઈ ખાનગી નથી, અને તમે (પાછળથી આવેલ મિત્ર) અમારી પાસે ભલે આવો.’

૪. હું એમ કહેવા માંગુ છું કે સત્યનું જે લક્ષણ મેં બાંધ્યું છે, તેને આતું વર્તન અનુકુળ નથી, હું ધારું છું કે ત મિત્રે જેટલી બને તેટલી નમ્રતાથી, પરંતુ ખુલ્લી રીતે અને નિખાલસ મને સામા

ધણીને (જે સજ્જન હોય છે, અને જ્યાં સુધી તે તેવો નથી એમ ન જણાય, ત્યાં સુધી આપણે દરેકને સજ્જન માનવાને બંધાયલા છીએ, તેને) જરા પણ માફ લગાડ્યા વિના કહેવું જોઈતું હતું કે તમે કહો છો તેમ તમારા અહિં આવવાથી અમને ખલેલ પહોંચશે. વિનયને અંગે આપણે આમ કહેતા રહીશું, તો આપણે અવશ્ય ઢાંબિકોની પ્રજા બનીશું.

૫. એક ખાનદાન અંગ્રેજે મને પૂછ્યું: “તમે આ કબૂલ કરશો કે નહિ કે જ્યારે હિન્દીઓ ‘ના’ કહેવા માગે છે, ત્યારે પણ તેઓ ‘ના’ કહેવાની હિંમત નથી કરતા; જે હિંમત ઘણા અંગ્રેજો ધરાવે છે?” મારે કહેવું જોઈએ કે મેં તરત જ ‘હા’ પાડી. તે વાત સાથે હું મળતો થયો. જે માણસને ઉદ્દેશીને આપણે બોલીએ છીએ, તેની લાગણીઓને માન આપવા ખાતર તેને નિખાલસ રીતે અને હિંમતથી ‘ના’ કહેતાં આપણે આનાકાની કરીએ છીએ. આપણે ‘ના’ કહેવા ઈચ્છતા હોઈએ, ત્યારે પરિણામનો વિચાર કર્યા વિના ‘ના’ પાડવી જોઈએ. આવા પ્રકારનું સત્યવ્રત આપણા પ્રથમ નિયમ હોવો જોઈએ.

મહાત્મા ગાંધીજી.

ઈશ્વર ભક્તિ-વિષ્ણુપુરાણ.

ગુરુ:—ભગવદ્ગીતાના બાકી રહેલા અંશનું વિવેચન કરવાની હવે જરૂર નથી. અત્યાર પૂર્વે જે કાંઈ હું કહી ચૂક્યો છું તેને વિશેષ સ્પષ્ટ કરવાને માટે, હવે વિષ્ણુપુરાણમાંથી પ્રહ્લાદચરિત્ર લઈ તેની જ સમાલોચના કરીશ. વિષ્ણુપુરાણમાં પ્રહ્લાદ અને દ્રુપ એ બે જગપ્રસિદ્ધ ભક્તાત્માઓનાં જીવનચરિત્ર છે. આ બંને ભક્તાત્માઓની ભક્તિ છેક ભિન્નભિન્ન પ્રકારની હતી. હવે તું એટલું તો સમજી શક્યો હોઈશ કે ભક્તિ મુખ્યત્વે બે પ્રકારની છે:— (૧) સકામ, અને (૨) નિષ્કામ. સકામ ઉપાસનાને કામ્ય કર્મ કહેવામાં આવે છે અને નિષ્કામ ઉપાસનાને ભક્તિ કહેવામાં આવે છે. ધ્રુવની ઉપાસના સકામ હતી; કારણ કે તેણે ઉચ્ચ પદની પ્રાપ્તિ અર્થે વિષ્ણુની આરાધના કરી હતી એટલા માટે તેની ઉપાસનાને યથાર્થ ભક્તિ કહી શકાય નહિ. જો કે ઈશ્વરમાં તેને દૃઢ વિશ્વાસ હતો એટલું જ નહિ પણ પોતાનાં મન બુદ્ધિ પણ તેણે ઈશ્વરને જ અર્પણ કરી દીધાં હતાં, છતાં તેની ઉપાસનાને ભક્તિની ઉપાસના કહી શકાય નહિ. પ્રહ્લાદની ઉપાસના નિષ્કામ હતી, કારણ કે તેણે કંઈ પણ પ્રાપ્ત કરવાની અભિલાષાથી ઈશ્વરની ભક્તિ કરી ન હતી. બદ્ધે ઈશ્વર પ્રત્યે ભક્તિભાવ રાખવા માટે તેને અનેક પ્રકારની આપત્તિઓમાંથી પસાર થવું પડ્યું હતું. છતાં તેણે ઈશ્વરભક્તિમાં સહેજ

ઈશ્વરભક્તિ-વિષ્ણુપુરાણ

પણ, સંકોચ સેવ્યો નહોતો. તે ભણતો હતો કે કેવળ ભક્તિની ખાતર જ તેને આ સર્વ આપત્તિઓ સહન કરવી પડે છે, તે છતાં તેણે ભક્તિનો છેક છેલ્લી ઘડી સુધી ત્યાગ કર્યો ન હોતો. આવો નિષ્કામ પ્રેમ તે જ યથાર્થ ભક્તિ છે, તેમ જ પ્રહ્લાદ જેવો નિષ્કામ પ્રેમી જ સાચા ભક્તના પવિત્ર નામને સંપૂર્ણ ચોગ્ય છે. વિષ્ણુપુરાણના અંથકર્તાએ સકામ ઉપાસના અને નિષ્કામ ઉપાસનાનાં ઉદાહરણો પૂરાં પાડવા અર્થે તેમ જ એક બીજા જીવનચરિત્રની પરસ્પર તુલના કરવા અર્થે જ આવાં બે ચરિત્રોની—ધ્રુવ—તથા પ્રહ્લાદનાં ઉપાખ્યાનોની—રચના કરેલી હોવી જોઈએ. ભગવદ્ગીતાના રાજયોગ સંબંધે મેં જે કાંઈ કહ્યું હતું, તે જો તને યાદ હશે તો તું સમજી શકશે કે સકામ ઉપાસના પણ છેક નિષ્ક્રિય તો નથીજ હોતી. જે મનુષ્ય જેવી કામના-પૂર્વક ઈશ્વરની ઉપાસના કરે છે. તેને તે કામના અનુસાર જ ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે, પણ ખુદ ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ થતી નથી. ધ્રુવે ઉચ્ચપદની કામના રાખી ઈશ્વરની ઉપાસના કરી હતી તેથી તેને પણ તેવું જ ફળ મળ્યું. તેની ઉપાસનાને નીચલી શ્રેણીની ઉપાસના કહી શકાય, પરંતુ તેને ભક્તિ તો નજ કહી શકાય. પ્રહ્લાદની ઉપાસના સંપૂર્ણ ભક્તિમય હતી, તેથી તેને મુક્તિ મળી.

શિષ્ય:—કેટલાકે તો એમ કહે છે કે ખરો લાભ તો તેમાં ધ્રુવનેજ થયો. મુક્તિ એક પ્રકારનો પારલૌકિક લાભ છે, અને તેની સત્યતા કે યથાર્થતા માટે પણ અનેક સંશયો છે. આવા ભક્તિમય ધર્મની લોકો કદર કરે એવી મને તો સંભાવના જણાતી નથી.

ધર્મવલક્રિત-વિષયપુરાણ.

ગુરુ:—મુક્તિનું સત્ય સ્વરૂપ તું ભૂલી ગયો જણાય છે. આજ લોકમાં અનેક મનુષ્યો મુક્તિ પ્રાપ્ત કરી ચૂક્યા છે અને કરી પણ શકે છે. જેનું ચિત્ત શુદ્ધ હોય અને દુઃખનો જેને સ્પર્શ થતો ન હોય તે આ લોકમાં પણ મુક્તાત્મા જ છે. એક મહાન ચક્રવર્તી રાજા પાસે અતુલ સત્તાસંપત્તિ હોય છે તો પણ તે દુઃખથી મુક્ત રહી શકતો નથી, પરંતુ એક મુક્ત જીવ પાસે એક કોડી ન હોવા છતાં પણ તે સુખી રહી શકે છે; કારણ એનું સ્પષ્ટ તેમ જ બુદ્ધિમાં ઉતરી શકે તેવું જ છે, જે મનુષ્ય પોતાના આત્મા ઉપર વિજય મેળવે તે મનુષ્ય વિશ્વ ઉપર વિજય મેળવી શકે એમાં આશ્ચર્ય જેવું જ શું છે ? ચક્રવર્તી રાજાને કેવા પ્રકારનું સુખ હોય તે કોઈથી કહી શકાય નહિ, અથવા તો તે બહુ સુખી જ હોય એ બનવા યોગ્ય નથી; પરંતુ મુક્તાત્મા અર્થાત્ સંયમી-વિશુદ્ધ ચિત્ત મહાત્મા પોતાના હૃદયમાં કેવું અને કેટલું સુખ ભોગવે છે તેનું વાણીથી વર્ણન થઈ શકે નહિ. મુક્તાત્મા આ જગતમાં પણ સુખ-પૂર્વક રહી શકે છે, એટલા જ માટે મેં તને એક પ્રસંગે કહ્યું પણ હતું કે ધર્મ સિવાય સુખ પ્રાપ્તિનો અન્ય એકકે ઉત્તમ માર્ગ નથી. મુક્તાત્માની સકળ વૃત્તિઓ સંપૂર્ણ સ્ફુર્તિ પામી ચૂકી હોય છે અને તેની સાથે તેનું સામંજસ્ય પણ સુરક્ષિત રહેલું હોય છે, તેથી જ તેને મુક્તિ કહેવામાં આવે છે. જેની વૃત્તિઓ સંપૂર્ણ સ્ફુર્તિ નથી પામી હોતી તે કાં તો અજ્ઞાન હોય છે, કાં તો અસમર્થ હોય છે અને કાં તો મલીન ચિત્તવાળો હોય છે. તેથી મુક્ત થઈ શકતો નથી.

શિષ્ય:—મને તો એમ લાગે છે કે આવી જીવનમુક્તિની

ધર્મરક્ષા-વિષ્ણુપુરાણ

કામનાએ જ ભારતવર્ષને અધોગતિની ઉડી ખાઈમાં ફેંકી દીધું છે, કારણ કે જેઓ જીવનમુક્ત બને છે અથવા તો જીવનમુક્ત બનવાની સાધનાઓ કરે છે તેઓ સાંસારિક ખાબતોમાં જેવું ભેંધએ તેવું લક્ષ આપી શકતા નથી. અને તેથી પરિણામે દેશની અવનતિ થાય છે. ભારત વર્ષની અવનતિનું પણ તેજ કારણ હોય એમ મને લાગે છે.

શુરઃ—મુક્તિનું યથાર્થ તાત્પર્ય નહિ સમજી શકવાને લીધે જ એવા ભૂલભરેલા ખ્યાલો તમારામાં ભરાઈ બેઠા છે. જેઓ મુક્તાત્મા હોય છે, અથવા તો જેઓ મુક્તિમાર્ગના મુસાફરો હોય છે, તેઓ સંસારમાં નિર્લેપ ભાવથી રહે છે, એ વાત સત્ય છે, પરંતુ તેઓ નિષ્કામ ભાવથી પણ પોતાના કર્તવ્યો કર્યા વિના તો રહેતા નથી જ, એ વાત ખાતરીપૂર્વક માની લેવી. મહાત્માઓનાં નિષ્કામ કર્મો સ્વદેશનું તથા જગતનું જેટલું કલ્યાણ કરી શકે છે તેટલું સકામ કર્મ કરનારાઓનાં કામોથી દેશનું કે જગતનું મંગળ થઈ શકતું નથી. નિષ્કામ કર્મવીરોની સમસ્ત વૃત્તિઓ વિકસિત તેમ જ સ્ફુર્તિયુક્ત બની ચુકી હોય છે તેથી તેઓ જેટલા દક્ષ તથા પ્રબળ પરિશ્રમી હોય છે તેટલા બીજા કોઈ હોય શકે નહિ. અગાઉ શ્રીમદ્ ભગવદ્ગીતાનું એક વાક્ય ઉદ્ધૃત કરીને મેં તને બતાવી આપ્યું છે કે દક્ષતા એ જ ખરા ભગવદ્ભક્તોનું એક લક્ષણ છે. અને જેઓ દક્ષ હોવાની સાથે નિષ્કામ કર્મયોગી

હોય તેઓ સ્વભાતિનું તથા જગતનું જેટલું હિત કરી શકે તેટલું અન્ય કોઈથી કોઈ કાળે ન જ થઈ શકે, એમ કહેવાની જરૂર નથી. આ દેશનાં સમસ્ત મનુષ્યો જ્યારે મુક્તિમાર્ગનું અવલંબન લેશે ત્યારે જ ભારતવર્ષીય પ્રજા જગતમાં શ્રેષ્ઠ પ્રજા તરીકેનું ઉચ્ચ પદ હીયાવશે. મુક્તિતાત્વનો યથાર્થ ભાવ આજ કાલ આપણામાં વિલુપ્ત થઈ ગયો છે, તેટલાજ માટે આ અનુશીલન-વાદદ્વારા તેનો પુનરુદ્ધાર કરી તારા જેવા યુવકોના હૃદયમાં તેનો અભિષેક કરવા માગું છું.

શિષ્ય:—પ્રદ્ધાહ ચરિત્રની જે સમાલોચના આપ કરવાના હતા તે તો એક બાબુએજ રહી ગઈ !

ગુરુ:—પ્રદ્ધાહચરિત્ર વિષે વિસ્તારથી બોલવાની મને ઈચ્છા નથી, તેમજ તેટલી જરૂર પણ નથી. માત્ર પ્રદ્ધાહના જીવનની એક વાત બહુ લક્ષમાં લેવા જેવી છે, તેજ કહીશ. મેં કહ્યું છે કે—“હે ઈશ્વર, અરે પ્રભુ !” એવી માત્ર મોઢાની બૂમો પાડવાથી જ ઈશ્વરની પ્રાપ્તિ થઈ જતી નથી. જે આત્મજયી પુરૂષ સર્વ ભૂત માત્રને પોતાના જ આત્મા સમાન લેખે અને સર્વજનના હિતાર્થે તલ્લીન રહ્યા કરે, એટલુંજ નહિ પણ શત્રુ તથા મિત્રમાં સમાન ભાવ રાખી શકે તે જ નિષ્કામ કર્મી અને યથાર્થ ભક્ત પુરૂષ છે. ભગવદ્-ગીતામાં પણ એ જ મહત્ત્વની વાત ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો છે. પ્રદ્ધાહ ચરિત્ર તેનુંજ એક જ્વલંત ઉદાહરણ છે. બીજા શબ્દોમાં કહું તો ભગવદ્ગીતામાં જે વાત ઉપદેશના રૂપમાં છે

ધર્મરક્ષા-વિષ્ણુપુરાણ

તે જ વાત વિષ્ણુ-પુરાણમાં વાર્તાના રૂપમાં છે. શ્રીમદ્-ભગવદ્ગીતામાં ભક્તાત્માનાં જે લક્ષણો કહ્યાં છે તે તું ભૂલી ગયો હોઈશ એમ ધારી પુનઃ એકવાર તારી પાસે કહી બેઠું. નીચેનાં લક્ષણો તારી યાદશક્તિમાં ધરાબર સંગ્રહી લે:-

અદ્વેષ્ટા સર્વભૂતાનાં મૈત્રઃ કરુણ એવ ચ ।
 નિર્મમો નિરહંકારઃ સમદુઃખસુખઃ ક્ષમી ॥
 સંતુષ્ટઃ સતતં યોગી યતાત્મા દૃઢનિશ્ચયઃ ।
 મય્યર્પિતમનો બુદ્ધિયો મદ્ગત્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥
 યસ્માન્મો દ્વિજતે લોકો લોકજાતોદ્વિષ્ણુ ચ યઃ ।
 હર્ષામર્ષમયોદ્વેગૈર્મુક્તો યઃ સ ચ મે પ્રિયઃ ॥
 અનપેક્ષઃ શુચિર્દક્ષ ઉદાસીનો ગતવ્યથઃ ।
 સર્વારંભપરિત્યાગી યોમદ્ગત્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥
 યોનિ હૃષ્યતિ ન દ્વેષ્ટિ ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ ।
 શુભાશુભપરિત્યાગી ભક્તિમાન યઃ સ મે પ્રિયઃ ॥
 સમઃ સ્ત્રૌ ચ મિત્રે ચ તથા માનાપમાનયોઃ ।
 શીતોષ્ણસુખદુઃખેષુ સમઃ સંગવિવર્જિતઃ ॥
 તલ્યનિંદાસ્તાંતર્મૈત્રી સંતુષ્ટો યેન કેનચિત્ ।
 અનિકેતઃ સ્થિરમતિર્ભક્તિમાન્મે પ્રિયો નરઃ ॥
 યે તુ ધર્મ્યમ્મૃદુલિદં યથોક્તં પર્યુપાસતે ।
 શ્રદ્ધાના મત્પ મા ભક્તાસ્તેષ્ટીવ મે પ્રિયાઃ ॥

પ્રારંભમાં જ પ્રહ્લાદને સર્વત્ર સમદર્શી અર્થાત્ સમાન દૃષ્ટિ-
વાળો જણાવવામાં આવ્યો છે. પ્રહ્લાદના ગુણો વિષે ચિત્રકાર આ
પ્રમાણે લખે છે:-

સમચેતા જગત્યાસ્મિ-યઃ સર્વેષ્વેવ જન્તુષુ ।

યથાત્મનિ તથાન્યત્ર પરં મૈત્રગુણાન્વિતઃ ॥

ધર્માત્મા સત્યસોચ્ચાદિ-ગાનામાકરસ્તથા ।

ઉપમાનમશેષાનાં સાધૂનાં યઃ સદામવત્ ॥

અર્થાત્-ગ્રંથકારે પ્રહ્લાદને સર્વ ભૂત માત્રમાં સમાન બુદ્ધિ
રાખનાર, પોતાના જ સમાન અન્ય પ્રાણીઓને ગણનાર તથા
સત્ય-શૌચાદિ અનેક ગુણગણાલંકૃત જણાવ્યો છે; પરંતુ કેવળ
ગુણવાદ કરવાથી શું વળે? જેની સ્તુતિ કરવામાં આવે તેના જીવન-
ચરિત્રમાં તેવા ગુણો સ્પષ્ટ ન થાય તો તે ગુણાનુવાદ કશી અસર
કરી શકતા નથી. પ્રહ્લાદનો સૌથી પ્રથમ ગુણ તેના જીવનચરિત્ર-
માં એ જોવામાં આવે છે કે તે પરમ સત્યવાદી હતો. સત્ય જોઈ-
વાના સંબંધમાં તે એટલો બધો દૃઢ હતો કે જમ્મે તેવા દુઃખના
પંજમાં સપડાવા છતાં તેણે સત્યનો લેશ માત્ર પરિત્યાગ કયો નહિ.
ગુરુ પાસેથી પ્રહ્લાદને જ્યારે તેના પિતા હિરણ્યકશિપુ પાસે લઈ
જવામાં આવ્યો ત્યારે તેના પિતાએ તેને પૂછ્યું કે:-“જોઈ તું
અત્યાર સુધીમાં શું શીખ્યો? કહે જોઈએ?”

પ્રહ્લાદે ઉત્તરમાં જણાવ્યું કે: “હું જે કંઈ શીખ્યો છું તેને
સારાંશ એટલોજ છે કે જેને આદિ નથી, અંત નથી, મધ્ય નથી,

ઈશ્વરભક્તિ-વિષ્ણુપુરાણ

વૃદ્ધ નથી, અને ક્ષય નથી અર્થાત્ જે અચ્યુત છે, જે મહાત્મા છે, અને જે સર્વ કારણોનું પણ કારણ છે, તેને નમસ્કાર હો.”

આ શબ્દો પુત્રના મુખથી સાંભળી હિરણ્યકશિપુ ક્રોધથી લાલચોળ જેવો બની ગયો. તેના નેત્રોમાંથી અગ્નિની ચીણુગારીઓ બહાર નીકળવા લાગી! તેણે ધ્રૂજતા અવાજે પ્રહ્લાદના ગુરુનો સખ્ત તિરસ્કાર કર્યો. ગુરુએ કહ્યું કે: “એમાં મારો લેશ પણ દોષ નથી. મેં તેમાંની એક પણ વાત તેને શીખવી નથી.”

ત્યારબાદ હિરણ્યકશિપુએ પ્રહ્લાદને પ્રશ્ન કર્યો કે:—“તો પછી બોલ! પ્રહ્લાદ! તને આ સર્વ વાતો કોણે શીખવી?”

પ્રહ્લાદ બોલી ઉઠ્યો કે: “પિતા! જે વિષ્ણુ ભગવાન્ આ અનંત જગત્ ઉપર પોતાનો અધિકાર વર્તાવી રહ્યા છે, અને જે મારા હૃદયને વિષે પણ વિરાજી રહ્યા છે તેના સિવાય બીજું કોણ શીખવી શકે તેમ છે?”

હિરણ્યકશિપુએ કહ્યું કે “અરે બેવકુફ! આ જગતનો ઈશ્વર તો હું જ છું! વિષ્ણુ તે વળી કોણુ!”

પ્રહ્લાદે જવાબ આપ્યો કે: “જેના પરમપદને વ્યક્ત કરવાને વાણી અશક્ત બની રહે છે, યોગીઓ જેના પરમ પદનું નિત્ય ધ્યાન કરે છે, જેના વડે આ સમસ્ત વિશ્વ ઉત્પન્ન થયું છે, અથવા જે પોતે જ વિશ્વ સ્વરૂપ છે તે વિષ્ણુ જ પરમેશ્વરના નામને યોગ્ય છે.”

હિરણ્યકશિપુનો ક્રોધ હવે અતિશય વેગથી વધવા લાગ્યો. તેણે કહ્યું કે: “પુનરપિ એ જ વાત! તારા માથા ઉપર મોત જ

ભમતું જણાય છે! પરમેશ્વર કોને કહેવાય તે તું જાણે છે? મારી હૈયાતિમાં તારો પરમેશ્વર મારા સિવાય બીજો કોણ હોઈ શકે?”

પ્રહ્લાદે નિડરતાપૂર્વક જણાવ્યું કે: “પિતા ! તે શું કેવળ મારો એકલાનો જ પરમેશ્વર છે, એમ આપ માનો છો ! જગત્માં સર્વ પ્રાણીમાત્રનો તે જ એક પરમ ઈશ્વર છે. આપનો પણ તે જ ઈશ્વર છે. ધાતા કહો, વિધાતા કહો, ગમે તે કહો: તે સર્વ એક માત્ર તે જ પરમેશ્વરમાં આવી જાય છે ! પિતાજી ક્રોધ કરશો નહિ. પ્રસન્ન થાઓ !”

હરિષ્ચક્રશિપુએ કહ્યું કે: “કોઈ પાપાત્માએ જ આ બેવકુફ બાળકના હૃદયમાં પ્રવેશ કર્યો હોય તેમ જણાય છે.”

પ્રહ્લાદે ઉત્તર આપ્યો કે:—“નહિ પિતાજી ! આપ ભૂલો છો. તે કેવળ મારા એકલાના હૃદયમાં વસતો નથી પરંતુ સર્વ લોકમાં વ્યાપી રહ્યો છે. તે જ એક સર્વના સ્વામિસમાન વિષ્ણુ-ભગવાને મને, આપને, તથા સર્વને સર્વ કર્મોમાં નિયુક્ત કરી દીધાં છે.”

હવે પેલું ભગવદ્ વાક્ય યાદ કર. યતાત્મા દૃઢનિશ્ચયઃ । એમાં ભક્તને દૃઢ નિશ્ચયવાળો શા માટે જણાવવામાં આવ્યો તેનો ભેદ અહીંઆ સ્પષ્ટ થાય છે. “ઈર્ષામર્ષમયોદ્વેગૈર્મુક્તો યઃ સ ચ મે પ્રિયઃ ।” એ વાક્યનું પણ સ્મરણ કર. ભક્તાત્મા ભયથી નિરંતર મુક્ત હોવો જોઈએ એમ શા માટે કહેવું પડ્યું તેનો અર્થ પ્રહ્લાદના ઉક્ત જીવન પરથી સમજાવો? ભયથી મુક્ત, તથા દૃઢ નિશ્ચયવાળો ભક્ત કેવો હોય

ધન્યરત્ન-વિષ્ણુપુરાણ

તે વિષે શું હવે વિશેષ કહેવાની જરૂર રહી છે? મર્યાપિતમનો બુદ્ધિઃ એટલે શું તે પણ સમજાઈ ગયુંને! એક ભક્તાત્માનાં યથાર્થ લક્ષણો આ પ્રમાણે પ્રહ્લાદના ચરિત્રમાં જ્વલંતપણે પ્રકાશી રહ્યાં છે, એમ કહેવાની જરૂર નથી.

હિરણ્યકશિપુએ પ્રહ્લાદનો તિરસ્કાર કર્યો અને તેને ત્યાંથી હાંકી કહાડ્યો. પ્રહ્લાદ પુનઃ ગુરુગૃહે ગયો. કેટલોક સમય વિત્યા બાદ પુનઃ તેના અભ્યાસની પરીક્ષા કરવા પિતાએ તેને સભામાં બોલાવી મંગાવ્યો. પ્રહ્લાદે પ્રથમ પ્રશ્નનાજ ઉત્તરમાં પુનરપિ પોતાનો પુરાણો નિશ્ચય તેટલી જ પ્રબળતાથી પ્રકટ કર્યો, અને તે નિશ્ચય બીજા કંઈજ નહિ પણ આપણે સૌ કોઈ જાણીએ છીએ તેજ એટલે કે—કારણ સકલસ્યાસ્ય સ નો વિષ્ણુઃ પ્રસીદત્ ।

પ્રહ્લાદને મારી નાંખવાને હિરણ્યકશિપુએ હુકમ કરમાવ્યો. સેંકડો અને હજારો દૈત્ય તેને કચડી નાખવા એકત્ર થયા; પરંતુ પ્રહ્લાદ ઈશ્વરાર્પિતમનો બુદ્ધિઃ ”—અર્થાત્ પોતાનું સર્વસ્વ જેણે ઇશ્વરને જ સમર્પિત કર્યું છે તે પ્રહ્લાદ—દૃઢનિશ્ચયવાળો પ્રહ્લાદ—ગંભીર-તાપૂર્વક જ્યાંના ત્યાં જ સ્થિર થઈને ઉભો રહ્યો અને કહ્યું કે તમારા શસ્ત્રોમાં પણ તે જ વિષ્ણુ ભગવાનનો નિવાસ છે, અને મારામાં પણ તે જ ભગવાન વિરાજી રહ્યા છે. તમારાં અસ્ત્ર-શસ્ત્રો મને કશી હાનિ કરવાને સમર્થ નથી. ” દૃઢ નિશ્ચય તે એનું જ નામ !

શિષ્યઃ—વિષ્ણુપુરાણ એક પ્રકારની નવલકથા છે અને તેમાં અસ્ત્ર-શસ્ત્રો વગેરે પ્રહ્લાદને સ્પર્શી શક્યાં નહિ એવી વાત આવે છે, એ વૃત્તાંત હું સારી પેઠે જાણું છું; પરંતુ નવલકથામાં જે વાત સારી

ઈશ્વરભક્તિ-વિષ્ણુપુરાણ

લાગતી હોય તે વ્યવહારમાં પણ યથાર્થરૂપે બની શકે એમ હું માની શકતો નથી. એક મનુષ્ય ગમે તેટલો ઈશ્વર ભક્ત હોય તો પણ કુદરતી નિયમો તેની પાસે નિષ્કુળ હોય એમ માનવું ચોચ નથી. પરમભક્ત પુરુષને પણ જો એક તલવારનો ધા લાગે તો રુધિર નીકળવું જોઈએ.

શુરુ:-અર્થાત્ તું ‘ મીરેકલને ’ (અદ્ભુત વ્યાપારોને) માનતો નથી, એજ વાત તારે કહેવાની છેને? વિષ્ણુપુરાણવાળી ઘંટના બહુ બહુ પુરાતન છે. ઈશ્વરની શક્તિને તું જેવી સીમાબદ્ધ માને છે તેવી હું માની શકતો નથી. વિષ્ણુપુરાણમાં પ્રદહાદની જેવી રીતે રક્ષા થયાનું જણાવવામાં આવ્યું છે, તેવી રીતની રક્ષા આજ કાલ આપણી દૃષ્ટિ સન્મુખ કોઈની થતી નથી; એટલું જ નહિ પણ એવી રક્ષા એક માત્ર નવલકથામાં જ શોભા પામે એ વાતનો હું સ્વીકાર કરું છું; પરંતુ ઈશ્વરકૃપાના પ્રતાપે કોઈ એક ખાસ કુદરતી નિયમદ્વારા બીજા કુદરતી નિયમોમાં ફેરફાર નજ થઈ શકે એમ તો તારાથી કહી શકાય નહિ. એકાદ અસ્ત્રના આઘાતથી પરમ ભક્તના શરીરમાંથી રુધીર વહેવા લાગે એ ખરું, પણ ભક્તપુરુષ ઈશ્વરકૃપાપ્રતાપે પોતાની શક્તિ તથા બુદ્ધિનો એવો સરસ ઉપયોગ કરે કે અસ્ત્રના આઘાતો પણ નિષ્કુળ થાય, તો તે શું બનવા ચોચ નથી? ભક્તાત્મા ખાસ કરીને “દક્ષ” પુરુષ હોવો જોઈએ એ વાત હું તને સૌ પ્રથમ જ કહી ગયો છું. જે પુરુષ દક્ષ હોય તેની સર્વ પ્રકારની વૃત્તિઓ સંપૂર્ણ અનુશીલિત થઈ હોય છે, અને તેથી તે અતિશય કાર્યક્ષમ હોય છે તે ઉપરાંત તેના ઉપર ઈશ્વરનો

ઈશ્વરભાક્ત-વિષ્ણુપુરાણ

પણ સંપૂર્ણ અનુગ્રહ હોય છે. ઈશ્વરાનુગ્રહ હોય તો ગમે તેવા દુઃખના પ્રસંગોમાં પણ મનુષ્ય કુદરતી ઉપાયો વડે જ પોતાની આત્મરક્ષા કરી શકે એમાં તને અસંભવિતતા જેવું શું જણાય છે ? પણ તે વાતને હમણાં જવા દે. અત્યારે એ વાતને ચર્ચવાની કંઈ જરૂર નથી; કારણ કે હું અત્યારે ભક્તિનું સ્વરૂપ સમજાવવા માગું છું. ભક્ત ઈશ્વરાનુગ્રહ કેવી રીતે પ્રાપ્ત કરી શકે અથવા પ્રાપ્ત કરી શકે કે નહિ તે વિષે હું અત્રે બોલવા માગતો નથી. ભક્તાત્માએ કોઈ પણ પ્રકારના કૃણની કામના રાખવી ન જોઈએ; કારણ કે કામનાયુક્ત ભક્તિને નિષ્કામ ભક્તિ કહેવાય નહિ.

શિષ્ય:—પરંતુ પ્રદ્હાદે તો તે સમયે રક્ષા થાય એવી કામના રાખેલી—

ગુરુ:—નહિ. તેણે એવી લેશમાત્ર ઇચ્છા રાખી ન હોતી. માત્ર એવો દૃઢ સંકલ્પ તેણે કર્યો હતો કે જો મારા આરાધ્ય વિષ્ણુ ભગવાન મારા પોતાનામાં વાસ કરી રહ્યા છે તો પછી તેઓ આ અસ્ત્રમાં પણ હોવા જ જોઈએ. એથી કરીને આ અસ્ત્ર વગેરે મને કશી હાનિ કરવાને સમર્થ નથી. તેનો આ પ્રકારનો દૃઢ નિશ્ચય ધીમે ધીમે અધિક સ્પષ્ટ અને બળવત્તર થતો ગયો છે, એજ એક વાત મારે ભાર મૂકીને કહેવાની છે.

હવે મૂળ કથા ઉપર આવીએ. અસ્ત્રશસ્ત્રના આઘાતોથી પણ જ્યારે પ્રદ્હાદના શરીરને કાંઈ ક્ષતિ ન થઈ ત્યારે હિરણ્યકશિપુએ પ્રદ્હાદને કહ્યું કે:—“અરે હર્ષુદ્ધિ! હજી પણ શત્રુની સ્તુતિ કરવી

ત્યજ દે. મૂર્ખાઈની પણ હદ હોય છે. જો મારા શત્રુનાં ગુણગાન કરવાં ત્યજ દે તો હું તારા સર્વ અપરાધોની ક્ષમા આપવા તૈયાર છું.”

ક્ષમાની વાર્તા સાંભળી પ્રહ્લાદ બેલી ઉઠ્યો કે:—“જેઓ સર્વના ભયોને હરવાને સમર્થ છે, જેઓનું સ્મરણ માત્ર કરવાથી જન્મ-જરા-મૃત્યુના ભયો નાશ પામે છે. તે અનંત ઈશ્વરને હૃદયમાં સ્થાન આપ્યા પછી મને કોઈ જાતનો ભય લાગતો નથી—હું નિર્ભય-નિડર છું.”

ગીતાની “મયોદેગૈર્મુક્તઃ વાણી વાણી યાદ કર. ત્યાર પછી હિરણ્યકશિપુએ તેના ઉપર સર્પો છેડી મૂકાવ્યા પરંતુ સર્પદંશથી પ્રહ્લાદ મૃત્યુ પામ્યો નહિ. આ વાત ઉપર તને શ્રદ્ધા ઉપજતી ન હોય તો મને તેથી કશી હાની નથી; પરંતુ પુરાણકારને આ સર્પદંશવાળી વીગત શા માટે લખવી પડી તેનો આપણે વિચાર કરવો જોઈએ:—

सत्त्वासक्तमतिः कृष्णे दृश्यमानो महोरगैः ।

न विवेदात्मनो गात्रं तत् स्मृत्याल्हादसंस्थितः ॥

તે સમયે પ્રહ્લાદનું મન કૃષ્ણમાં એટલું બધું આસક્ત હતું કે અનેક મહા ભયંકર સર્પોએ તેને ડંસ માર્યા તથાપિ કૃષ્ણ-સ્મરણના આનંદમાં તેને તેની કશી વ્યથા જણાઈ નહિ. આવો ભક્તિપૂર્ણ આનંદ, નિર્મળ આલ્હાદ હૃદયમાં જાગૃત થાય છે ત્યારે સુખદુઃખમાં કાંઈ ભેદ જણાતો નથી. પેલું ભગવદ્વાક્ય પુનઃ સ્મૃતિમાં લાવ:—“સમદુઃખસુખઃ ક્ષમી” ક્ષમી એટલે શું તે વાત હું હવે પછી કહીશ હાલ તુર્ત તો “સમદુઃખસુખઃ” એ કથનનું રહસ્ય સમજ લે.

ધર્મરક્ષા-વિષ્ણુપુરાણ

શિષ્ય:-સમજ્યો. ભક્તાત્માના મનમાં રાત્રિદિન એક એવું મહાન્ સુખ રહ્યા કરે છે કે જેથી અન્ય પ્રકારનાં સુખ-દુઃખોને તે અણતરીમાં લેખતો નથી.

ગુરુ:-હા સર્પ દંશથી પણ જ્યારે પ્રદહાદનું મૃત્યુ ન થયું, ત્યારે હિરણ્યકશિપુએ તેના પર મદોન્મત્ત હસ્તિઓને છોડી મૂકાવ્યા. હસ્તિઓના દાંત ભાંગી ગયા, પણ પ્રદહાદને કશી હાનિ થઈ નહિ. તે પ્રસંગે પ્રદહાદ પિતાનાં પિતાને શું કહે છે તે એક વખત સાંભળી લે:-

દન્તા ગજાનાં કુલિશ્ચાગ્રનિષ્ઠરાઃ શીર્ણાયદેતે ન બલં મમૈતત્ ।

મહાવિપત્ પાપવિનાશનોડયમ્ જનાર્દનાનુસ્મરણાનુભાવઃ ॥

અર્થાત્-વજ્રના અગ્રભાગ જેવા કઠિન ગજદંતો ભાંગીને તૂટી પડ્યા એ કાંઈ મારા બળથી થયું નથી. જેઓ મહા વિપદ અને મહાપાપથી રક્ષણ કરવાને સમર્થ છે તે એક જનાર્દન પ્રભુના સ્મરણનાજ પ્રતાપે તેમ બન્યું છે.

પુનઃ પેલું ભગવદ્ વાક્ય યાદ કર. “નિર્મમો નિરહંકારઃ” ઇત્યાદિ ભગવદુક્તિમાં જે નિરહંકાર શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે તે આવા સ્થળે સાર્થક થાય છે. ભક્તાત્મા આ વાત બહુ સારી સમજે છે કે વિશ્વમાં જે કંઈ બને છે તે કેવળ પરમાત્માની ઇચ્છાથીજ બને છે, અને તેથી તે ભક્ત પુરૂષ હંમેશાં અહંકાર રહિત રહે છે.

હસ્તિઓ પણ પ્રદહાદના અંગને કશી હાનિ ન કરી શક્યા, ત્યારે હિરણ્યકશિપુએ તેને આગમાં બાળીને ભસ્મ કરવાનો હુકમ કર્યો.

ધૈત્યભક્તિ-વિષ્ણુપુરાણ

પ્રહ્લાદને ધગધગતા અગ્નિમાં નાખવામાં આવ્યો, પરંતુ ત્યાંથી પણ તે જોવાને તેવો જ બહાર નીકળ્યો. ભક્તાત્મા ટાઢ-તડકામાં તથા સુખ-દુઃખમાં સમાન ભાવવાળો હોય છે, એ વાત અગાઉ કહી ચૂક્યો છું. પ્રહ્લાદને તે અગ્નિકુંડ પણ કમળ પત્રના જેવો શીતળ જણાયો.

ત્યાર બાદ દૈત્યપુરોહિત ભાર્ગવોએ દૈત્યપતિને જણાવ્યું કે: “આપ ક્રોધને શાંત કરી પ્રહ્લાદને અમારે હવાલે કરી દો. અમારી પાસે રહ્યા પછી પણ જો તે વિષ્ણુભક્તિનો પરિત્યાગ નહિ કરે તો અમે અમારા જાદુઈ બળથી તેનો વધ કરી નાખીશું. અમારા રાક્ષસી પ્રયત્નો કદાપિ નિષ્ફળ થતા નથી.”

દૈત્યેશ્વર આ પ્રસ્તાવને સમ્મત થયો. ભાર્ગવો પ્રહ્લાદને પોતાની સાથે લઈ ગયા અને દૈત્યપુત્રો જ્યાં ભણતા હતા ત્યાં પ્રહ્લાદને પણ ભણવા બેસવાનું કહ્યું. પ્રહ્લાદ આ દૈત્યશાળામાં બેઠો તો ખરો, પણ ત્યાંએ એક બુદ્ધો વર્ગ ખોલી દૈત્યપુત્રોને એકત્રિત કરી, તેમને વિષ્ણુ-ભક્તિ સંબંધી ઉપદેશ આપવા મંડી ગયો. પ્રહ્લાદની વિષ્ણુભક્તિ એ માત્ર તેનું પરાહતવ્રત હતું એમ કહીએ તો પણ ચાલે:—

વિસ્તારઃ સર્વભૂતસ્ય વિષ્ણોર્વિશ્વમિદં જગત્ ।

દૃષ્ટવ્યમાત્મવત્તસ્માદમેદેન વિચક્ષણૈઃ ॥

સર્વત્ર દૈત્યાઃ સમતામુપેત્ય સમત્વમારાધનમર્તસ્ય ॥

અર્થાત્—આ સમગ્ર જગત્ એ સર્વ ભૂતસ્વરૂપ વિષ્ણુનો વિસ્તાર માત્ર છે. એટલા માટે વિચક્ષણ વ્યક્તિએ સર્વને પોતાની સાથે અભેદભાવવાળા માનવા બોધએ ×××× હે દૈત્યગણ ! તમે સર્વત્ર

ઇશ્વરભક્તિ-વિષ્ણુપુરાણ

સમાન બુદ્ધિ રાખતા જાઓ. આપું સમાનત્વ એટલે કે સર્વ ભૂત-
માત્રને પોતાના આત્મવત્ લેખવા એજ ઇશ્વરની આરાધના પ્રભુની
ભક્તિ છે.

પ્રહ્લાદના પોતાના શબ્દો ખાસ કરીને વિષ્ણુપુરાણમાંથી વાંચી
લેવાની હું તને ભલામણ કરું છું. નમુના તરીકે અહિંમાં એક-એ
શ્લોકો આપ્યા વિના રહી શકતો નથી:-

અથ મદ્રાણિ ભૂતાનિ હીનશક્તિરહં પરમ્ ।

મુદં તથાપિ કુર્વીત હાનિર્દ્વેષફલં યતઃ ॥

બદ્ધવૈરાણિ ભૂતાનિ દ્વેષં કુર્વન્તિ ચેત્તતઃ ।

શોચ્યાન્યહોગતિ મોહેન વ્યાપ્તાનીતિ મનીષિણઃ ॥

અર્થાત્-જેથી કરીને આપણે શક્તિરહિત બનતા હોઈએ,
પરંતુ બીજાનું મંગળ થતું હોય તો તેથી આપણે આનંદિત થવું
જોઈએ. કોઈના પ્રત્યે કદાપિ દ્વેષભાવ રાખવો નહિ; કારણ કે-દ્વેષ એ
અનિષ્ટનું મૂળ છે. જેઓ પોતાના શત્રુઓ પ્રત્યે દ્વેષ રાખે છે તેઓ
મોહથી વ્યાપ્ત થઈ ગયેલા હોય છે, એમ ધારી જ્ઞાની પુરૂષો તે માટે
દુઃખી થાય છે.

હવે પેલું ભગવદ્વચન યાદ કર. ભક્તાત્માનાં લક્ષણો ગણા-
વતાં પ્રભુ પોતેજ કહે છે કે,

યસ્માન્નોદ્વેજતે લોકો લોકાન્નોદ્વિજતે ચ યઃ ।

ચો ન હૃષ્યતિ ન દ્વેષ્ટિ ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ ॥

ધશ્વિરભક્તિ-વિષ્ણુપુરાણ

એમાંના “ન દ્વેષિ” શબ્દ ઉપર વિચાર કરી જો. ઉક્ત ભગવદ્-વાક્ય સંબંધે પુરાણકાર આ પ્રમાણે સ્પષ્ટીકરણ કરે છે:-

પ્રહ્લાદે વિષ્ણુભક્તિનો ઉપદ્રવ પુનઃ ચાલુ કર્યો છે એમ હિર-ણ્યકશિપુના જાણવામાં આવતાં તેણે તેને ઝેર આપવાનો હુકમ ફરમાવ્યો. વિષપાનથી પણ પ્રહ્લાદ મૃત્યુ પામ્યો નહિ. ત્યાર બાદ દૈત્યેશ્વરે પોતાના પુરોહિતોને બોલાવી કોઈ પણ મંત્ર-તંત્ર કે જાદુપ્રયોગથી પ્રહ્લાદને મારી નાંખવાની આજ્ઞા કરી. તે પુરોહિતો પ્રહ્લાદને પોતાની સાથે લઈ ગયા અને એકાંતમાં કેટલોક ઉપદેશ આપ્યો. તેઓએ પ્રહ્લાદને કહ્યું કે; તારો પિતા પોતે જગત્નો ઇશ્વર છે, તો પછી અનંત પરમાત્મા જેવાઓનાં ગુણગાન કરવાથી તારું શું કલ્યાણ થવાનું હતું?” પ્રહ્લાદના વિચારોમાં કે વિશ્વાસમાં એથી પણ લેશ માત્ર ફરક ન પડ્યો. મતલબ કે પ્રહ્લાદ “સ્થિરમતિ” જ રહ્યો અને પુરોહિતોના ઉપલા શબ્દો સાંભળીને માત્ર હસ્યો. છેવટે દૈત્ય પુરોહિતોએ અભિચાર ક્રિયા અજમાવવાનો આરંભ કર્યો. અગ્નિમય સ્વરૂપ-વાળી અભિચાર ક્રિયાએ પ્રહ્લાદના હૃદયમાં ત્રિશૂળ માર્યું, છતાં પ્રહ્લાદને તેથી કશી હાનિ થઈ નહિ, ઉલટું ત્રિશૂળ ભાંગીને ચુરેચુરા થઈ ગયું. ત્યાર પછી તે મૂર્તિમાન અભિચાર ક્રિયાને પોતાને જ નિર્દોષ પ્રહ્લાદ પ્રતિ પ્રેરવામાં આવી. તેનો બદલો લેવા ક્રોધાવેશમાં અભિચાર ક્રિયા કરનારા દૈત્ય પુરોહિતો તરફ પાછી ફરી અને તેમનો પોતાનો જ ધ્વંસ કરવા લાગી. આ દેખાવ જોઈ પ્રહ્લાદ કરુણ સ્વરે પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો કે: “હે કૃષ્ણ ! હે અનંત ! આ જીવોની રક્ષા કરો” એટલી પ્રાર્થના કરીને શાંત બેસી

ધર્મરક્ષક-વિષ્ણુપુરાણ

ન રહેતાં તે પોતે દેવ પુરોહિતોને બચાવવા આગળ દોડ્યો અને પરમાત્માને સંબોધીને કહેવા લાગ્યો કે: હે સર્વ વ્યાપિન, હે જગત્ સ્વરૂપ ! હે જગત્ કર્તા ! હે જનાર્દન ! આ બ્રાહ્મણોને આવા અસહ્ય દુઃખમાંથી મુક્ત કરો. સકળ ભૂતમાત્રમાં આપજ એક સર્વત્ર વ્યાપક છે એવી મારી દૃઢ માન્યતા હોવાથી એ બ્રાહ્મણો મારા શત્રુ બનીને મને મારવા આવ્યા હતા, પરંતુ તેમને હું શત્રુરૂપે માની શક્યો નથી. તેમની રક્ષા કરો ! જેઓ મને વિષયાન કરાવવા માગતા હતા, જેઓ મને હાથી નીચે ચઢી નાખવા માગતા હતા અને જેઓ મને બાળીને ભસ્મ કરવા ચાહતા હતા, તેઓ પણ મારા મિત્રો જ છે ! તેઓ પ્રત્યે જો મને અત્યાર પર્યંત દ્વેષભાવ ઉત્પન્ન થયો ન હોય અને મારો મૈત્રીભાવ આદિથી અંત પર્યંત જેવોને તેવોજ જળવાઈ રહ્યો હોય તો હે પ્રભો ! મારા એ સત્યના બળથી એ બ્રાહ્મણોનો ઉદ્ધાર કરો” તેથી પરમેશ્વરકૃપાથી બ્રાહ્મણો ભવતા થયા અને પ્રહ્લાદને આશીર્વાદ આપી પોતાના ગૃહ તરફ વિદાય થયા.

આવી ઉદારકથા બીજા કોઈ ધર્મસાહિત્યમાં મળવી અશક્ય છે. આવો ઉન્નત ભક્તિવાદ, આર્યધર્મ સિવાય બીજે કોઈપણ સ્થળે તું બતાવી શકશે ? આવા ઉન્નત ધર્મનેા અન્ય કોઈપણ દેશમાં કોઈ પણ કાળે પ્રચાર થયો હોય, એમ હજી સુધી મારા જાણવામાં નથી.

શિષ્ય:—આપનું કહેવું યથાર્થ છે સ્વધર્મના અન્યોના ત્યાગ કરીને સૌ પહેલાં અંગ્રેજ સાહિત્યનો અભ્યાસ કરવાથી અમારું વિશેષ અનિષ્ટ થયું છે એ વાતનો હું સ્વીકાર કરું છું.

શુરુ:—ભગવદ્ગીતામાં જે ભક્તાત્માને ક્ષમાશીલ તેમજ શત્રુ મિત્રમાં તુલ્યજ્ઞાની જણાવવામાં આવ્યો છે તે ભક્તાત્મા વસ્તુતઃ કેવા પ્રકારનો હોવો જોઈએ. તેનો તને કંઈક ખ્યાલ આવી ગયો હશે.

હિરણ્યકશિપુ પોતાના પુત્રનો આવો અપૂર્વ પ્રભાવ જોઈને બહુજ ચકિત થયો, અને તેણે પ્રદ્ધાદને પૂછ્યું કે: “તારામાં આવો પ્રભાવ કેવી રીતે આવી શક્યો?” તેના ઉત્તરમાં પ્રદ્ધાદે જણાવ્યું કે:—“જેઓના હૃદયમાં અચ્યુત હરિ વિશેષરૂપે અવસ્થાન કરે છે તેમનામાં સ્વાભાવિક રીતેજ એવા પ્રભાવનો પ્રવેશ થાય છે. જે મનુષ્ય બીજાનું અનિષ્ટ કરવાને સ્વપ્ને પણ વિચાર કરતો નથી, તેનું કદાપિ કોઈ અનિષ્ટ કરી શકતું નથી. કારણ કે તેના મૂળ કારણનોજ અભાવ હોય છે. જે મનુષ્ય પોતાનાં કર્મોદ્ધાર, અથવા તો મન કે વાણીદ્વારા બીજાને પીડા આપે છે તે મનુષ્ય હાથે કરીને પોતાનાજ વિનાશનાં બીજ વાવે છે, એમ સમજવું.”

“જે કેશવ મારામાં વ્યાપ્ત છે તેજ કેશવ સર્વ ભૂતમાત્રમાં રહેલો છે એમ માની હું કોઈનું બુઝું ઈચ્છતો નથી, તેમજ કોઈનું અનિષ્ટ કરતો નથી. પ્રત્યેક પ્રાણીનું કલ્યાણ કેવી રીતે થાય તેજ સંબંધી વિચારો હું રાત્રિ દિન સેવ્યા કરું છું. તો પછી કોઈ પણ શક્તિ મારું શારીરિક કે માનસિક અથવા ભૌતિક કે દૈવી અશુભ કેવી રીતે કરી શકે? પરમાત્મા સર્વમય છે, એમ માની ભૂતમાત્રની અવ્યભિચારિણી ભક્તિ કરવી તે પંડિતોનું કર્તવ્ય છે.

ધર્મશ્રવણ-વિષ્ણુપુરાણ

આથી અધિક ઉન્નત ઉપદેશ બીજો કયો હોઈ શકે ? આપણાં વિદ્યાલયોમાં કિંવા કોલેજોમાં આવા ઉપદેશનાં મૂળાત્મવો પણ સમજાવવામાં આવતાં નથી. આપણી ઉદાર ધર્મ કથાઓને ત્યજી દઈ મેકોલેક્રૂત વૉર્ન હેસ્ટીંગ્સ કે લૉર્ડ કલાર્થવના પાપપૂર્ણ ઉપન્યાસોજ આપણી સન્મુખ ધરવામાં આવે છે, અને જાણે કે એ ઉપન્યાસો જ આપણામાં ઉચ્ચ સંસ્કારો પ્રેરી શકે છે, એમ માની આપણા શિક્ષકો અભિમાન લે છે, એ કેટલું બધું શોચનીય છે ?

પ્રજ્ઞાદના ઉપદેશ શબ્દો સાંભળી દૈત્યપતિ અત્યંત કુદ્ધ થયો અને તેણે પ્રજ્ઞાદને અગાસીએથી નાંખી દઈને મારી નાંખવાનો આદેશ કર્યો; એટલું જ નહિ પણ વાયુદ્વારા, માયાદ્વારા તથા બીજા અનેક ઉપાયોદ્વારા તેનો જીવ લેવાનો હિરણ્યકશિપુએ પ્રયત્ન કરી જોયો; પરંતુ પ્રજ્ઞાદને કશી હાનિ થઈ નહિ. દૈત્યપતિએ વિચાર કર્યો કે જો પુનઃ પ્રજ્ઞાદને વિદ્યાલયમાં મોકલી તેના હૃદય ઉપર અન્ય પ્રકારના સંસ્કારોની છાપ પાડવામાં આવે તો જ તે કદાચિત સુધરી શકે, બાકી આવી શિક્ષાઓથી તેને કંઈ પણ અસર થાય તેમ લાગતું નથી. છેવટે તેને નીતિશિક્ષણ આપવા પુનઃ ગુરુ-ગૃહે મોકલવામાં આવ્યો. નીતિનું શિક્ષણ સંપૂર્ણ થયું એટલે દૈત્યગુરુ પોતે પ્રજ્ઞાદને સાથે લઈ દૈત્યેશ્વરની પાસે આવ્યા. દૈત્યેશ્વરે પ્રજ્ઞાદની પરીક્ષા કરવા પ્રશ્ન કર્યો કે:-

હે પ્રજ્ઞાદ ! મિત્રો તથા શત્રુઓ પ્રત્યે રાજાઓએ કેવા પ્રકારનો વ્યવહાર કરવો જોઈએ ? યુદ્ધ ક્ષેત્રમાં રાજાઓએ કેવી રીતે

વર્તવું ઉચિત છે? પોતાના પ્રધાન મંત્રીઓ તથા અમારો પ્રત્યે કુશળ રાજાઓએ કેવા પ્રકારનું વર્તન રાખવું જોઈએ? ચારે, આરે-પીઓ, ગુન્હેગારો તથા રાજ્યના શત્રુઓ પ્રતિ રાજાએ કેવી દૃષ્ટિથી જોવું જોઈએ? સંધિ સમયે, વિગ્રહ સમયે તેમજ રાજ્યના રિપુઓના હમન સમયે રાજાનું શું કર્તવ્ય છે? મારા આ પ્રશ્નોના ઉત્તરો આપ?"

પ્રહ્લાદે સૌ પ્રથમ પિતૃદેવને પ્રણામ કર્યા અને કહ્યું કે: “ગુરુદેવે મને એ સર્વ પ્રશ્નોના ઉત્તરો શીખવ્યા છે અને હું તે શીખ્યો પણ છું-પરંતુ તેમણે શીખવેલી રાજનીતિ મને સંતોષપ્રદ જણાઈ નથી. શત્રુઓ તથા મિત્રો પ્રત્યે પ્રસંગોપાત્ત સામ-દામ-દંડ-ભેદ વગેરે ઉપાયો અજમાવવા એમ મને કહેવામાં આવ્યું છે, પરંતુ, પિતાજી! મારાથી જો કંઈ અપરાધ કે અવિનય થતો હોય તો તેની ક્ષમા યાચીને મારે કહેવું જોઈએ કે હું તો શત્રુઓ અથવા મિત્રોમાં કશો ભિન્નભાવજ નિહાળી શકતો નથી. મારી દૃષ્ટિએ તો ઉભય એકસમાન છે. મને કંઈ કરવાપણું હોય એમજ હું તો માની શકતો નથી, અને તેથી રાજનીતિ જેવાં સાધનોની મને સહાય લેવાની જરૂર પડે એમ માનતો નથી. જો જગન્મય જગન્માથ પરમાત્મા ગોવિન્દ પોતે જ સર્વભૂતોના અંતઃકરણમાં નિવાસ કરીને રહેલા છે તો પછી શત્રુ-મિત્ર જેવા ભેદો પાડવા એ એક જાતની મૂર્ખતા નહિ તો બીજું શું છે? આપનામાં જે ભગવાન વ્યાપ્ત છે તેજ વિભૂતિ મારામાં અને સર્વ પ્રાણીમાત્રમાં વ્યાપ્ત છે. વસ્તુતઃ શત્રુ અથવા

મિત્ર એવા ભેદો આપણે શા માટે પોષવા, તેજ હું તો સમજી શકતો નથી, અને એથી કરીને દુષ્ટ વિાધ—વિધાનવાળી નીતિ શિક્ષા મને લેશ માત્ર આવશ્યક નથી.”

હિરણ્યકશિપુની ક્રોધજ્વાળા નખથી શિખા પર્યંત ભભૂકી નીકળી. તેણે એકદમ ઉભા થઈ પ્રહ્લાદની છાતીમાં લાત મારી અને પોતાના અનુચરોને ફરમાવ્યું “જાઓ, આ દુષ્ટને નાગપાશથી બાંધી સમુદ્રમાં ફેંકી દો.” અનુચરોએ તુરત જ દૈત્યપતિની આજ્ઞાનું પાલન કર્યું અને પ્રહ્લાદને નાગપાશથી બદ્ધ કરી, સમુદ્રમાં ફેંકી તેના ઉપર પત્થરો ઢાળી દીધા. તે વખતે પ્રહ્લાદ ઈશ્વરની સ્તુતી કરવા લાગ્યો કારણ કે અંતિમકાળે ઈશ્વરસ્તુતિ કરવી એ પ્રત્યેક મનુષ્યની પવિત્ર ફરજ છે. પ્રહ્લાદે આવા કષ્ટન. સમયમાં પણ પોતાની આત્મરક્ષા કરવા પ્રભુને પ્રાર્થના કરી નહિ. ઈશ્વરમાં તક્ષીન થવું એજ આપણું કર્તવ્ય છે, એમ માની તે ધ્યાન કરતો કરતો ઈશ્વર સ્તુતિમાં એકાગ્ર થઈ ગયો. આ દૃષ્ટિએ જોઈએ તો પ્રહ્લાદ એક યોગી હતો, એમ કહીએ તોપણ કાંઈ દોષ નથી. અંતે તેનાં બંધનો શિથિલ થઈ ગયાં, સમુદ્રનું પાણી સૂકાઈ ગયું, અને તેના શિર ઉપરના પત્થરો એક બાજુ ખસી ગયા. પ્રહ્લાદ વિષ્ણુ સ્તવન કરતો કરતો ત્યાંથી ઉભો થયો. આ સર્વ સમયે પ્રહ્લાદ જે સ્તુતિ કરતો હતો તે તેના પોતાના આત્મરક્ષણ અર્થે કરતો હતો તેમ માનવાનું એકેય કારણ આપણને મળી આવતું નથી. નિષ્કામપણે ઈશ્વરનું ભજન કરવું તે પ્રત્યેકનું કર્તવ્ય છે, એ વાત તે પોતે બહુ સારી રીતે સમજતો હતો, વિષ્ણુ પરમાત્માએ તેને આખરે પોતાનાં દર્શન આપી કૃતાર્થ કર્યો. પરમાત્માએ

તેના ઉપર પ્રસન્ન થઈ વર માગવાનો આદેશ કર્યો. પ્રહ્લાદ હંમેશાં સંતુષ્ટ જ હતો, તેથી તેને કાંઈ માગવાપણું હતું જ નહિ. છતાં પ્રભુની આજ્ઞાને માન આપી પ્રહ્લાદે એટલી જ યાચના કરી કે:—“જે હજારો યોનિઓમાં મારે પરિભ્રમણ કરવું પડે તે સર્વ જન્મોમાં આપના પ્રત્યેની મારી ભક્તિ અચળ રહે એવી મને આશિષ આપો” ભક્તાત્મા ભક્તિ સિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુની કામના કરતો નથી.

ભગવાને કહ્યું: “જે વસ્તુ તારામાં છે, તે તો સર્વદા રહેવાની જ છે. તો પછી ભક્તિ સિવાય બીજી કોઈ પણ વસ્તુની માગણી કર.”

પ્રહ્લાદે બીજીવાર પ્રાર્થના કરી કે:—“હું આપની ભક્તિ કરું છું તેથી મારા પિતાજીએ દ્વેષ અને ક્રોધથી જે પાપનો ભાર સંચિત કર્યો છે, તે પાપભાર તેમના શિરેથી દૂર થાય, એવી કૃપા કરો.”

ભગવાને તે યાચનાનો સ્વીકાર કર્યો, અને તૃતીય વર માટે પ્રાર્થના કરવાનો આદેશ કર્યો; પરંતુ નિષ્કામ પ્રહ્લાદ માટે તૃતીય પ્રાર્થના કરવા જેવી કોઈ પણ વસ્તુ જગતમાં નહતી; કારણ કે તે સર્વાંભવપરિત્યાગી—હર્ષ—શોક—દ્વેષ—તથા રાગથી સંપૂર્ણ મુક્ત હતો એટલું જ નહિ પણ શુભાશુભપરિત્યાગી પણ હતો. છેવટે તેણે પ્રભુની પાસે એવી યાચના કરી કે:—“પ્રભુ આપના પ્રત્યેની મારી ભક્તિ સર્વદા અવ્યભિચારિણી રહે એવો આશીર્વાદ આપો.”

સર્વાંભવપરિત્યાગી યો મદ્રક્તઃ સ મે પ્રિયઃ ॥

યો ન હૃષ્યતિ ન દ્વેષ્ટિ ન શોચતિ ન કાંક્ષતિ

શુભાશુભપરિત્યાગી ભક્તિમાન્ યઃ સ મે પ્રિયઃ ॥

શ્રીવિષ્ણુ ભગવાન છેવટનું વર પ્રદાન કરી ત્યાંથી અંતર્હિત થયા, ત્યાર પછી હિરણ્યકશિપુએ પ્રદહાદ ઉપર અત્યાચાર કરવો ત્યજી દીધો.

શિષ્ય:-હું ધારૂં છું કે ત્રાજવાના એક પદ્મામાં વેદ, બાઈબલ, કુરાન તથા જગતનાં સર્વ ધર્મશાસ્ત્રો મૂકીએ અને બીજા પદ્મામાં જે પ્રહ્લાદચરિત્ર મૂકીએ તો એ બેમાં પ્રહ્લાદચરિત્ર જ વધી જાય.

ગુરુ:-ખરૂં છે કે પ્રદહાદ કથિત આર્યધર્મ સકળ ધર્મોમાં એક શ્રેષ્ઠ ધર્મ છે. આર્ય ધર્મ એ સર્વ ધર્મનો એક માત્ર નિષ્કર્ષ (સારાંશ) છે, અને તેથી જ તે સર્વ વિશુદ્ધ ધર્મોમાં વ્યાપ્ત છે. જે ધર્મ જેટલે અંશે વિશુદ્ધ જણાય એટલે અંશે તે આર્યધર્મ છે એમ જ આપણે તો સમજવું જોઈએ. ક્રિશ્ચિઅન ધર્મ કહો કે બ્રાહ્મણ ધર્મ કહો કે બીજો ગમે તે ધર્મ કહો, પરંતુ તે સર્વ એક આર્ય-ધર્મમાં જ પરિસમાપ્ત થઈ જાય છે. “ગાડ” ના નામથી ઈશ્વરની પ્રાર્થના કરનાર, “અલ્લાહ” નામથી પ્રભુને સંબોધનાર અથવા “બ્રહ્મા” શબ્દથી ઈષ્ટદેવનું આરાધન કરનાર એક માત્ર જગન્નાથને જ બોલાવે છે, સર્વ ભૂતના અંતરાત્મસ્વરૂપ જ્ઞાન જેણે જાણ્યું છે, તથા જેણે આનંદમય ચૈતન્યને પામવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે, અથવા તો કરે છે, અને જે સર્વ ભૂતોમાં પોતાના આત્મા જેવી અભેદ બુદ્ધિ રાખે છે તે પુરુષ ગમે તે દેશમાં જન્મે હોય કે ગમે તે ધર્મ પાળતો હોય તો પણ તે હિંદુ-આર્ય તથા વૈષ્ણવ છે, એમ કહેવામાં કશી અત્યુક્તિ નથી. જેઓ મહાકલેશ તથા દ્વેષ-પ્રપંચમાં

ધર્મરક્ષકિત-વિષ્ણુપુરાણ

અહોનિશ તલ્લીન રહેતા હોય, પોતાના માનવ બંધુઓનું જ ગળું કાપવા તૈયાર હોય અને જનસમાજનું જ અનિષ્ટ કરવામાં જેમને લેશ પણ સંકોચ રહેતો ન હોય, તેઓ ગણામાં સુતરનો તાંતણું તથા કંઠમાં રુદ્રાક્ષમાળા રાખવા છતાં પણ હિન્દુ-આર્યના નામને યોગ્ય નથી. એક બીજાનો દ્વેષ કરનાર તથા માનવ બંધુઓ પ્રત્યે ક્રૂરતાથી વર્તનાર મનુષ્યો મ્લેચ્છથી પણ અધમ છે, અને તેથી તેઓનો સ્પર્શ કરનાર પવિત્ર મનુષ્ય પણ દૂષિત થાય છે.

॥ श्री नृसिंस्तुतिः ॥

ब्रह्मोवाच ॥

नतोऽस्म्यनंताय दुरंतशक्तये
विचित्रवीर्याय पवित्रकर्मणे ।
विश्वस्य सर्गस्थितिसंयमान्गुणैः
स्वलीलया संदधतेऽव्ययात्मने ॥ ४० ॥

श्रीरुद्र उवाच ॥

कोपकालो युगांतस्ते हतोऽयमसुरोऽल्पकः ।
तत्सुतं पाह्युपसृतं भक्तं ते भक्तवत्सल ॥ ४१ ॥

इंद्र उवाच ॥

प्रत्यानीताः परम भवता त्रायता नः स्वभागा
दैत्याक्रांतं हृदयकमलं त्वद्गृहं प्रत्यबोधि ।
कालग्रस्तं कियदिदमहो नाथ शुश्रूषतां ते
मुक्तिस्तेषां न हि बहुमता नारसिंहापरैः किम् ॥ ४२ ॥

श्रानृसिहावतारः

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ.

૧૩૩ ૩૩૩ ૩૩૩ ૩૩૩ ૩૩૩

૪૦ પ્રદ્ધાસ્તુતિ કરે છે—અનંત શક્તિવાળા, વિચિત્ર પરાક્રમવાળા પવિત્ર ચરિત્રવાળા અને પોતાની લીલાથી ગુણોવડે જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા પ્રલય કરનારા, અખંડ મૂર્તિવાળા એવા આપ અનંતને હું નમસ્કાર કરું છું.

૪૧ શ્રીરુદ્ર સ્તુતિ કરે છે—આપના કોપનો સમય તો પ્રલયકાળ છે, હમણાં તો તમે એક ઘણા નાના દૈત્યને માર્યો છે. હે ભક્ત વત્સલ ! હવે શાંત થઈ તેનો પુત્ર અને તમારો ભક્ત જે મારે શરણે આવ્યો છે તેનું રક્ષણ કરો.

૪૨ ઈંદ્ર સ્તુતિ કરે છે—હે પરમેશ્વર ! તમે અમારું રક્ષણ કરીને દૈત્ય પાસેથી અમારા યજ્ઞના ભાગ અમને અપાવ્યા તથા અમારું ધ્યાન કરવાનું સ્થાનક એવું અમારું હૃદયકમળ રાક્ષસોનાં ભયથી ભરાઈ ગયું હતું તેને તમે રાક્ષસના ભયમાંથી છૂટું કરીને પ્રકુલ્લીત કર્યું. હે નાથ ! તમારી સેવા કરનાર ભક્તજનોને કાળે ગળેલું આ જગત કોણ ગણત્રીમાં છે ? હે નૃસિંહ ! તેઓ મુક્તિને પણ ખહુ ઉત્તમ માનતા નથી, ત્યારે ખીજાં સુખોની ઇચ્છાજ શા માટે કરે ?

ऋषय ऊचुः ॥

त्वं नस्तपः परममात्थ यदात्मतेजो
येनेदमादिपुरुषात्मगतं ससर्ज ।
तद्विप्रलुप्तमधुनाऽद्य शरण्यपाल
रक्षागृहीतवपुषा पुनरन्वमंस्थाः ॥ ४३ ॥

पितर ऊचुः ॥

श्राद्धानि नोऽधिबुभुजे प्रसमं तनूजै-
र्दत्तानि तीर्थसमयेऽप्यपिबत्तिलांबु ।
तस्योदरान्नखविदीर्णवपाद्य आच्छ-
त्तस्मै नमो नृहरयेऽखिलधर्मगोप्त्रे ॥ ४४ ॥

सिद्धा ऊचुः ॥

यो नो गतिं योगसिद्धामसाधुरहारषीद्योगतपोबलेन ।
नानादर्प तन्नखैर्निर्ददार तस्मै तुभ्यं प्रणताः स्मो नृसिंह ४५

विद्याधरा ऊचुः ॥

विद्यां पृथग्धारणयाऽनुराद्धां न्यषेधदज्ञो बलवीर्यदत्तः ।
स येन संख्येपशुबद्धतस्तं मायानृसिंहं प्रणताः स्म नित्यम् ॥ ४६ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૪૩ ઋષિઓ સ્તુતિ કરે છે-હે આદિ પુરુષ પ્રભાવથી ભરપુર એવું તમારું ધ્યાનરૂપી તપ, કે જે તપવડે તમે તમારે વિષે રહેલાં જગત્ને સરજ્યું હતું, તે તપ તમે અમને કહ્યું હતું. હે શરણાંગત રક્ષક ! તે તપ હમણાં આ રાક્ષસે ચુંથી નાંખ્યું હતું, પરંતુ રક્ષણ કરવા માટે અવતાર ધારણ કરનાર તમે અમને તે તપ કરવા માટે ફરીને આજ્ઞા કરી છે.

૪૪ પિતૃઓ સ્તુતિ કરે છે-આ અસંખ્ય દૈત્ય, અમારા પુત્રોએ અમને આપેલા શ્રાદ્ધને તથા તીર્થમાં આવેલા તલ તથા જળને પરાણે ખાઈ જતો હતો, તે દૈત્યનું આજે તમે નખવતી પેટ ચીરી નાંખીને તે સર્વ અમને પાછું અપાવ્યું છે, તે અખિલ ધર્મનું રક્ષણ કરનાર આપ નૃસિંહ ભગવાનને અમે નમસ્કાર કરીએ છીએ.

૪૫ સિદ્ધો સ્તુતિ કરે છે-હે નૃસિંહ ! જે દુષ્ટ દૈત્ય યોગનાં તથા તપનાં બળથી અમારી યોગસિદ્ધ સિદ્ધિઓને હરિ ગયો હતો તે અનેક ગર્વવાળા દૈત્યને તમે નખવડે ચીરી નાંખ્યો, તે તમને અમે પ્રણામ કરીએ છીએ.

૪૬ વિદ્યાધરો સ્તુતિ કરે છે-બળથી તથા પરાક્રમથી ગર્વિષ્ઠ થઈ ગયેલા જે અજ્ઞાની દૈત્યે જૂદી જૂદી ધારણાથી મેળવેલી અમારી વિદ્યાને અટકાવી દીધી હતી, તે દૈત્યને આપે યુદ્ધમાં પશુની પેઠે મારી નાંખ્યો, તે માયા વડે નૃસિંહનું રૂપ ધરનારા આપને નિત્ય નમસ્કાર કરીએ છીએ.

नागा ऊचुः ॥

येन पापेन रत्नानि स्त्रीरत्नानि हृतानि नः ।
तद्वक्षः पाटनेनासां दत्तानंद नमोस्तुते ॥ ४७ ॥

मनव ऊचुः ॥

मनवो वयं तव निदेशकारिणो
दितिजेन देव परिभूतसेतवः ।
भवता खलस्स उपसंहृतः प्रभो
करवाम ते किमनुशाधि किंकरान् ॥ ४८ ॥

प्रजापतय ऊचुः ॥

प्रजेशा वयं ते परेशाभिसृष्टा
न येन प्रजा वै सृजामो निषिद्धाः ।
स एष त्वया भिन्नवक्षानुशेते
जगन्मंगलं सत्त्वमूर्तेवतारः ॥ ४९ ॥

गंधर्वा ऊचुः ॥

वयं विभो ते नटनाट्यगायका
येन त्वत्सद्वर्णैर्बलैश्च कृताः ।
स एष नीतो भवता दशामिमां
किमुत्पथस्थः कशलाय कल्पते ॥ ५० ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૪૭ નાગો સ્તુતિ કરે છે—જે પાપી દૈત્યે અમારા રત્નોનું તથા ઉત્તમ સ્ત્રીરૂપ રત્નોનું હરણ કર્યું હતું તે દૈત્યની છાતી ફાડી નાંખીને આ સ્ત્રીઓને આનંદ આપનારા એવા આપને નમસ્કાર હો !

૪૮ મનુષ્યો સ્તુતિ કરે છે—હે દેવ ! અમે મનુષ્યો તમારી આજ્ઞામાં વર્તનારા છીએ; અમારી મર્યાદા જે દૈત્યોએ તોડી નાંખી હતી, તે દુષ્ટ દૈત્યને તમે મારી નાંખ્યો તે ઠીક કર્યું. હે પ્રભો ! અમે તમારી શી આજ્ઞા ઉઠાવીએ ! અમે તમારા દાસ છીએ; તમે દાસોને આજ્ઞા કરો.

૪૯ પ્રજાપતિઓ સ્તુતિ કરે છે—હે પરમેશ્વર ! અમે પ્રજાપતિઓ છીએ અને તમે અમને પ્રજા સરજવા માટે પ્રેરેલા હતા, પરંતુ જે દૈત્યના અટકાવથી અમે પ્રજાને સરજતા ન હતા, તે દૈત્ય, તમે નખોવતી તેની છાતી ફાડી નાખવાથી, ધરણી ઉપર ઢળી પડ્યો છે. હે સત્ત્વમૂર્તિ ! તમારો આ અવતાર જગતનું કલ્યાણ કરનારો છે.

૫૦ ગંધર્વો સ્તુતિ કરે છે—હે વિભુ ! અમે આપના નાચનારા અને નૃત્ય વેળાએ ગાનારા છીએ; તેઓને જે દૈત્યે પોતાના શૌર્યના તથા શક્તિના પ્રભાવથી પોતાને તાણે કર્યા હતા, તે દૈત્યને આપે આ દશાએ પહોંચાડ્યો. અવળે માર્ગે ચાલનારો મનુષ્ય શું સુખી થાય છે કે ?

चारणा ऊचुः ॥

हरे तवांग्रिपंकजं भवापवर्गमाश्रिताः ।

यदेष साधुहृच्छयस्त्वयाऽसुरः समापितः ॥ ५१ ॥

यक्षा ऊचुः ॥

वयमचरमुख्याः कर्मभिस्ते मनोज्ञै-

स्त इह दितिसुतेन प्रापिता वाहकत्वम् ।

स तु जनपरितापं तत्कृतं जानता ते

नरहर उपनीतः पंचतां पंचविंश ॥ ५२ ॥

किंपुरुषा ऊचुः ॥

वयं किंपुरुषास्त्वं तु महापुरुष ईश्वरः ।

अयं कुपुरुषो नष्टो धिक्कृतः साधुभिर्यदा ॥ ५३ ॥

वेतालिका ऊचुः ॥

सभासु सत्रेषु तवामलं यशो

गीत्वा सपर्यां महतीं लभामहे ।

यस्तां व्यनैषीद्धृशमेष दुर्जनो

दिष्ट्या हतस्ते भगवन्यथाऽऽमयः ॥ ५४ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૫૧ ચારણો સ્તુતિ કરે છે-હે હરે! મહાત્માઓના મનમાં બધા ઉપજાવનારા આ દૈત્યને આપે પૂરો કરી નાંખ્યો, તે આપનાં ચરણ કૈ જે સંસારનો નાશ કરનારાં છે, તેને શરણે આવ્યા છીએ.

૫૨ યક્ષો સ્તુતિ કરે છે-હે ચોવીસ તત્ત્વના નિયામક! અમે મુખ્ય અનુચરો તમારાં મન ગમતાં કામો કરીને તમને સેવીએ છીએ, પરંતુ હમણાં આ દૈત્યે અમને પોતાના વાહનરૂપ બનાવ્યા હતા. હે નૃસિંહ ! તે દૈત્યે મનુષ્યોને જે દુઃખ દીધાં હતાં તે દુઃખને જાણનારા આપે તે દૈત્યને મારી નાંખ્યો છે.

૫૩ કિંપુરુષો સ્તુતિ કરે છે-અમે કિંપુરુષો છીએ અને આપનો મહાપુરુષ ઇશ્વર છો, (માટે અમે આપની સ્તુતિ કેવી રીતે કરી શકીએ ?) આ નીચ પુરુષ હિરણ્યકશિપુ જ્યારથી મહાત્મા પુરુષોએ તેનો ધિક્કાર કર્યો હતો ત્યારથીજ મરી ગયો હતો.

૫૪ વૈતાલિકો સ્તુતિ કરે છે-અમે સભાઓમાં તથા યજ્ઞોમાં તમારી નિર્માળ કીર્તિ ગાઈને મોટી પહેરામણીને મેળવતા હતા, તે પહેરામણીને આ દુર્જન નિરંતર લઈ જતો હતો. હે ભગવન આપે શેગની પેઠે તેનો નાશ કર્યો, તે બહુ સારું કર્યું.

किन्नरा ऊचुः ॥

वयमीश किन्नरगणास्तवाङ्गा

दितिजेन विष्टिममुनाऽनुकारिताः ।

भवता हरे स वृजिनोऽवसादितो

नरसिंह नाथ विभवाय नो भव ॥ ५५ ॥

विष्णुपार्षदा ऊचुः ॥

अद्यैतद्भारिनररूपमद्भुतं ते

दृष्टं नः शरणद सर्वलोकशर्म ।

सोऽयं ते विधिकर ईश विप्रशप्त-

स्तस्येदं निधनमनुग्रहाय विद्मः ॥ ५६ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे नृसिंहस्तुतिः

दैत्यवधो नामाष्टमोऽध्यायः ॥

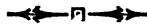
—:०:—

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

પપ કિન્નરો સ્તુતિ કરે છે—હે ઈશ્વર ! અમે કિન્નરો તમારા સેવક છીએ, પણ આ દૈત્ય અમારી પાસે વેઠ કરાવતો હતો. તે પાપીને હે હરિ ! આપે મારી નાંખ્યો. હે નૃસિંહ ! હે નાથ ! આપ અમારું કલ્યાણ કરો.

પદ વિષ્ણુના પાર્ષદો સ્તુતિ કરે છે—હે ભકતોને આશ્રય આપનારા ! સર્વ લોકોને સુખ આપનારું તમારું અદ્ભુત એવું આ નૃસિંહનું રુપ આજે જ દીઠું. હે ઈશ્વર ! આપનો દાસ આ હિરણ્યકશિપુ બ્રાહ્મણોથી શાપિત થયો હતો, તેનું આપે મૃત્યુ કર્યું, તે તેના અનુગ્રહ માટે કર્યું છે, એમ અમે જાણીએ છીએ.

ઇતિ શ્રીમહાપુરાણ ભાગવતવિષે સપ્તમસ્કંધમાં ‘પ્રલ્હાદ આખ્યાન વિષે દૈત્યવધ તથા નૃસિંહસ્તુતિ’ નામનો અધ્યાય ૮ મો સંપૂર્ણ.

नारद उवाच ॥

एवं सुरादयः सर्वे ब्रह्मरुद्रपुरस्सराः ।
नोपेतुमशक्ताः मन्युसंरंभं सुदुरासदाः ॥ १ ॥

साक्षाच्छ्रीः प्रेषिता देवैर्दृष्ट्वा तन्महदद्भुतम् ।
अदृष्टाश्रुतपूर्वत्वात् सा नोपेयाय शंकिता ॥ २ ॥

प्रह्लादं प्रेषयामास ब्रह्मावस्थितमंतिके ।
तात प्रशमयोपेहि स्वपित्रे कुपितं प्रभुम् ॥ ३ ॥

तथेति शनकै राजन् महाभागवतोऽर्भकः ।
उपेत्य भुवि कायेन ननाम विहितांजलिः ॥ ४ ॥

स्वपादमूले पतितं तमर्भकं
विलोक्य देवः कृपया परिप्लुतः ।
उत्थाप्य तच्छीर्ण्यदधात् करांबुजं
कालाहिवित्रस्तधियां कृताभयम् ॥ ५ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

નૃસિંહનો કોપ શમાવવા માટે પ્રહ્લાદે
કરેલી સ્તુતિ.

૧ નારદ કહે છે—એ પ્રમાણે ક્રોધથી ઉગ્ર થયેલા અને પાસે જઈ શકાય નહિ તેવા નૃસિંહની પાસે જવા માટે બ્રહ્મા, રુદ્ર વગેરે સર્વ દેવતાઓ હામ ભીડી શક્યા નહિ.

૨ પછી દેવતાઓએ નૃસિંહનાં પાસે સાક્ષાત્ લક્ષ્મીજીને મોકલ્યાં, પરંતુ તે નૃસિંહનું પૂર્વે કદી જોયેલું કે સાંભળેલું નહિ તેવું અદ્ભૂત સ્વરૂપ જોઈને ત્રાસની શંકાથી તે પણ તેની પાસે ગયાં નહિ.

૩ ત્યારપછી બ્રહ્માએ પોતાના પાસે ઉભેલા પ્રહ્લાદને કહ્યું કે, હે તાત ! તારા પિતા ઉપર કોપાયમાન થયેલા પ્રભુની પાસે તું જા અને તેને શાંત કર, એમ કહીને તેને નૃસિંહની પાસે મોકલ્યો.

૪ હે રાજા ! મહાભગવદ્ ભકત એવા તે બાળકે ‘અસ્તુ’ એમ કહીને ધીરે ધીરે નૃસિંહ ભગવાનની પાસે જઈ, બે હાથ જોડી, પૃથ્વી ઉપર પડી, કાયાવડે તેમને પ્રણામ કર્યો.

૫ ભગવાન નૃસિંહ દેવે પોતાનાં ચરણમૂળમાં પડેલા બાળકને જોઈ, કૃપાથી પરિપૂર્ણ થવાને લીધે તે બાળકને ઉઠાડીને કાળરૂપી સર્પથી મનમાં ત્રાસ પામેલા લોકોને અભય આપનારો પોતાનો હુસ્તકમળ તેના મસ્તક ઉપર ધારણ કર્યો.

श्री नृसिंहस्तुति

स तत्करस्पर्शधृताखिलाभः
सपद्यमिव्यक्तपरात्मर्शनः ।
यत्पादपद्मं हृदि निर्वृतो दधौ
हृष्यत्तनुः क्लिन्नहृदश्रुलोचनः ॥ ६ ॥

अस्तौषीद्धरिमेकाग्रमनसा सुसमाहितः ।
प्रेमगद्गदया वाचा तन्मयस्तहृदयेक्षणः ॥ ७ ॥

ब्रह्माद उवाच ॥

ब्रह्मादयः सुरगणा मुनयोऽथ सिद्धाः
सत्त्वैकतानमतयो वचसां प्रवाहैः ।
नाराधितुं पुरुगुणैरधुनापि पिशुः
किं तोष्टुमर्हति स मे हरिरुग्रजातेः ॥ ८ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૬ ભગવાનના હાથના સ્પર્શથી તે અખિલ પાપમાંથી મુક્ત થયો અને તરત બ્રહ્મસ્વરૂપનું અપરોક્ષ જ્ઞાન થયું, હૃદયમાં નિવૃત્તિ સુખ થયું, શરીરમાં રોમાંચ થયાં, હૃદય પ્રેમથી ભીંજાઈ ગયું, આંખમાં પ્રેમનાં અશ્રુઓ આવી ગયાં અને તે મનમાં ભગવાનનાં ચરણ કમળનું ધ્યાન કરવા લાગ્યો.

૭ અને પછી સારી રીતે જીતેન્દ્રિય-એવો તે પ્રહ્લાદ શ્રી હરિને વિષે મનને તથા નેત્રને અર્પણ કરીને એકાગ્ર મનથી પ્રેમવડે ગળગળી વાણીવડે શ્રી હરિની સ્તુતી કરવા લાગ્યો.

૮ પ્રહ્લાદ સ્તુતિ કરે છે:-બ્રહ્માદિક દેવતાઓ, મુનિઓ તથા સત્વગુણને વિષેજ જેની બુદ્ધિ વિસ્તાર પામેલી છે, એવા સિદ્ધ લોકો પંચ વચનોના પ્રવાહોથી તથા ગુણોથી અઘાપિ સૂધી આપનું આરાધન કરવાને સમર્થ થયા નથી, તે આપ શ્રી હરિ ઉગ્ર જાતિનો પુરુષ (આસુરી પુરુષ) જે હું તેનાથી ઠેવી રીતે પ્રસન્ન કરી શકાઓ ?

श्री नृसिंहस्तुति

मन्ये धनाभिजनरूपतपः श्रुतौज-
स्तेजः प्रभावबलपौरुषबुद्धियोगाः ।
नाराधनाय हि भवंति परस्य पुंसो
भक्त्या तुतोष भगवान् गजयुथपाय ॥ ९ ॥

विप्राद्विषड्गुणयुतादरविन्दनाम-
पादारविन्दविमुखाच्छ्लेषं वरिष्ठम् ।
मन्ये तदर्पितमनोवचनेहितार्थ-
प्राणं पुनाति स कुलं न तु भूरिमानः ॥ १० ॥

नैवात्मनः प्रभुरयं निजलाभपूर्णो
मानं जनादविदुषः करुणो वृणीते ।
यद्यज्जनो भगवते विदधीत मानं
तच्चात्मने प्रतिमुखस्य यथा मुखश्रीः ॥ ११ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૬ ‘હું માનું છું કે, ધન, ઉત્તમ કુળમાં જન્મ, રૂપ, તપ, પંડિત-પણું, ઇન્દ્રિયોની કુશળતા, કાન્તિ, પ્રતાપ, બળ, ઉદ્યમ, બુદ્ધિ તથા અષ્ટાંગ યોગ, આ સર્વે પરમાત્માને પ્રસન્ન કરવા માટે સમર્થ થતા નથી, પરંતુ ભગવાન શ્રીહરિ ભક્તિવડે ગજેન્દ્ર ઉપર પ્રસન્ન થયા હતા.

૧૦ બ્રાહ્મણ જાતિ ન હોય અને ઉપર કહેલા બાર ગુણોવાળો હોય છતાં પણ તેને ભગવાનનાં ચરણથી વિમુખ હોય, તો તેના કરતાં ભગવાનને મન, વચન, કર્મ ધન, તથા પ્રાણને અર્પણ કરનારા ચંડાળને ઉત્તમ માનું છું. કારણ કે, તે પોતાના કુળને પવિત્ર કરે છે અને ઘણા માનવાળો બ્રાહ્મણ પોતાને પણ પવિત્ર કરી શકતો નથી તો બીજાની તો વાત જ શી કરવી.

૧૧ ભગવાન પોતે સ્વસ્વરૂપનાં લાભથી પરિપૂર્ણ છે માટે તે અજ્ઞાની મનુષ્યની પાસેથી પોતાની પૂજા ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા કરતા નથી, પરંતુ દયાળુ છે, તેથી પુજા ગ્રહણ કરવાની ઇચ્છા રાખે છે. મનુષ્ય મુખ ઉપર તિલકાદિકથી જે શોભા કરે છે તે શોભા જેમ પ્રતિબિંબને મળે છે તેમ મનુષ્ય ભગવાનનો જે જે સત્કાર કરે છે તે તે સત્કાર તે કરનારને મળે છે.

श्री नृसिंहश्रुति

तस्मादहं विगतविकलव ईश्वरस्य
सर्वात्मना माहि गृणामि यथामनीषम् ।
नीचोऽजया गुणविसर्गमनुप्रविष्टः
पूयेत येन हि पुमाननुवर्णितेन ॥ १२ ॥

सर्वे ह्यमी विधिकरास्तव सत्त्वधाम्नो
ब्रह्मादयो वयमिवेश न चोद्विजन्तः ।
क्षेमाय भूतय उतात्मसुखाय चास्य
विक्रीडितं भगवतो रुचिरावतारैः ॥ १३ ॥

तद्यच्छ मन्युमसुरश्च हतस्त्वयाद्य
मोदेत साधुरपि वृश्चिकसर्पहत्या ।
लोकाश्च निर्वृतिमिताः प्रतियन्ति सर्वे
रूपं नृसिंह विभयाय जनाः स्मरन्ति ॥ १४ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૧૨ માટે નીચ તથા માયા વડે સંસારમાં પડેલો હું નિર્ભય થયો છતાં, સર્વ પ્રયત્નોથી બુદ્ધિ અનુસાર ઇશ્વરનો મહિમા ગાઉં છું, કે જે મહિમા ગાવાથી પુરુષ પવિત્ર થાય છે.

૧૩ હે ઇશ્વર ! તમારાથી ઉદ્ધેગ પામતાં આ સર્વ બ્રહ્માદિક દેવતાઓ સત્વગુણના નિધિરૂપ જે તમે, તેના દાસ છે; પરંતુ અમારી પેઠે વૈરભાવથી ભજનારા નથી. આપના મનોહર અવતારો વડે કરેલી લીલા આ જગતના કલ્યાણને માટે, ઐશ્વર્ય માટે, તથા સુખ માટે હોય છે; પરંતુ ભય ઉપજાવવા માટે હોતી નથી.

૧૪ માટે તમે ક્રોધને શાંત કરો, તમે અસુરને તો આજે હણ્યો. હવે તમને ક્રોધનું શું પ્રયોજન છે ? વિંછી અથવા તો સર્પને મારી નાંખવાથી જેમ સાધુ પુરુષ પણ પ્રસન્ન થાય છે, તેમજ આ રાક્ષસના નાશથી સઘળા લોકો પ્રસન્ન થયા છે. અને સુખ પામેલા સર્વે લોકો તમારા ક્રોધની શાન્તિની વાટ જૂવે છે. હે નૃસિંહ, લોકો પોતાનો ભય દૂર કરવા માટે તમારા સ્વરૂપનું ક્ષમરણ કરે છે, (માટે હવે ક્રોધ દૂર કરો).

श्री नृसिंहस्तुति

नाहं बिभेम्यजित तेतिभयानकस्य
जिह्वार्कनेत्रभृकुटीरभसोग्रदंष्ट्रात् ।
अंत्रस्रजः क्षतजकेसरशङ्कणा-
निर्हादभीतदिगिभादरिभिन्नखाग्रात् ॥ १५ ॥

त्रस्तोऽस्म्यहं कृपणवत्सल दुःसहोग्र-
संसारचक्रकदनादग्रसतां प्रणीतः ।
बद्धः स्वकर्मभिरुशत्तम तैर्घिमूलं
प्रीतोऽपवर्गमरणं ह्यसे कदा नु ॥ १६ ॥

यस्मात् प्रियाप्रियवियागसंयोगजन्म-
शोकाग्निना सकलयोनिषु दह्यमानः ।
दुःखौषधं तदपि दुःखमतद्वियाहं
भूमन् भ्रमामि वद मे तव दास्ययोगम् ॥ १७ ॥

सोहं प्रियस्य सुहृदः परदेवताया
लीलाकथास्तव नृसिंह विरिंचगीताः ।
अंजलिस्तर्प्य गृणन् गुणविप्रमुक्तो
दुर्गाणि ते पदयुगालयंससंगः ॥ १८ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૧૫ હે અજીત ! અત્યંત ભયંકર એવા જે તમે, તેનું આ રૂપ કે જે મુખ, જીભ, સૂર્યના સરખી આંખો, બ્રહ્મટી તથા ઉગ્ર ડાઢવડે અત્યંત ભયંકર છે; ગળામાં આંતરડાની માળા છે, કેશવાળી લોહીથી ખરડાએલાં છે, કાન ખીલાની પેઠે ઉભા છે, જેની ગર્જનાથી દિશાના હાથીઓ પણ ડરી ગયા છે એવાં તથા શત્રુને નખોની અણીઓથી ફાડી નાંખનારાં આવાં રૂપથી હું ડરતો નથી.

૧૬ પરંતુ હે કૃપાવત્સલ ! અસત્ય તથા ઉગ્ર એવા સંસાર ચક્રના દુઃખથી હું ભય પામું છું. આ સંસાર ચક્રમાં પણ મને મારાં પોતાનાં કર્મો વડે બાંધીને હિંસક કુળોમાં નાંખ્યો છે, માટે હે શ્રેષ્ઠ ! હે સુંદર ! આપ પ્રસન્ન થઈને મોક્ષ રૂપ તથા શરણુ રૂપ તમારાં ચરણકમળમાં મને કયારે બોલાવશો ?

૧૭ પ્રિય પદ્માર્થોના વિયોગથી તથા અપ્રિય પદ્માર્થોના સંયોગથી થતા શોકાગ્નિ વડે સર્વ અવતારોમાં હું બળ્યા કરું છું. આ સંસારમાં દુઃખ દૂર કરવાના જે ઉપાય છે, તે પણ દુઃખદાયી છે છતાં પણ હે ભૂમન ! હું દેહાદિકના અભિમાનથી ભટક્યા કરું છું; મને તમારી સેવા બતાવો.

૧૮ હે નૃસિંહ ! તમારી સેવા કરનારો હું ગુણના બંધનોમાંથી મુક્ત થઈ તમારાં ચરણારવિંદમાં રહેનારા જ્ઞાની પુરૂષોનો સંગ કરીશ અને પ્રિય, સંબંધી તથા પરમ દેવ એવા આપની બ્રહ્માએ ગાયેલી ચારિત્ર્ય કથાઓને ગાવાથી શ્રમવિના દુઃખોને તરી જઈશ.

श्री नृसिंहस्तुति

बालस्य नेह शरणं पितरौ नृसिंह
नार्तस्य चागदमुदन्वति मज्जतो नौः ।
तप्तस्य तत्प्रतिविम्बि इहांजसेष्ट-
स्तावद्विभो तनुभृतां त्वदुपेक्षितानाम् ॥ १९ ॥

यस्मिन् यतो यर्हि च येन यस्य
यस्माद्यस्मै यथा यदुत यस्त्वपरः परो वा ।
भावः करोति विकरोति पृथक्स्वभावः
संचोदितस्तदखिलं भवतः स्वरूपम् ॥ २० ॥

माया मनः सृजति कर्ममयं बलीयः
कालेन चोदितगुणानुमतेन पुंसः ।
छंदोमयं यदजयाऽर्पितषोडशारं
संसारचक्रमज कोऽतितरेत्त्वदन्यः ॥ २१ ॥

स त्वं निहत्य विजितात्मगुणः स्वधाम्ना
कालो वशीकृतविसृज्यविसर्गशक्तिः ।
चक्रे विसृष्टमजयेश्वरषोडशारे
निष्पांज्यमानपकर्ष विभो प्रपन्नम् ॥ २२ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૧૯ હે નૃસિંહ ! હે વિભો ! આ જગતમાં દુઃખી મનુષ્યનાં દુઃખનો ઉપાય, જ્યાંસૂધી તમે પ્રાણીઓની ઉપેક્ષા કરી નથી, ત્યાંસૂધી તેને શ્રમ વિના લાગુ પડે છે; પરંતુ તમે ઉપેક્ષા કરો છો, ત્યારે માતા પિતા, બાળકનું રક્ષણ કરી શકતા નથી, ઔષધ રોગીનું રક્ષણ કરી શકતું નથી અને સમુદ્રમાં ડુબતાં મનુષ્યનું નૌકા રક્ષણ કરી શકિત નથી.

૨૦ ભિન્ન ભિન્ન સ્વભાવવાળા, પૂર્વે ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્માદિક અથવા તો પછી ઉત્પન્ન થયેલાં માતાપિતા વગેરે જેને વિષે, જે કારણથી જ્યારે, જેનાથી જે સંબંધી, જેને માટે, જે રીતે, જેની પ્રેરણાથી અને જેને ઉત્પન્ન કરે છે તથા રૂપાંતર પમાડે છે, તે સર્વ આપનું સ્વરૂપ છે.

૨૧ કાળે ક્ષોભ પમાડેલા ગુણુવાળી માયા તમારા અંશભૂત પુરુષની કૃપા દૃષ્ટિથી કર્મ કરનારાં બળવાન વેદોક્ત કર્મમય તથા અવિદ્યાએ અર્પણ કરેલાં સોળ વિકારવાળાં મનને ઉત્પન્ન કરે છે એવાં સંસારમાં ચક્રરૂપ ગણાતાં મનથી, અજન્મા ! તમારા ભક્ત વિના બીજે કોણ તરી શકે ?

૨૨ પોતાની ચૈતન્ય શક્તિ વડે બુદ્ધિના ગુણોનો નિત્ય વિજય કરનારા, માયાને પ્રેરનારા તથા કાર્ય કારણોની શક્તિને વશ કરનારા અને આપની માયાનો સોળ આરા (વિકાર)વાળા આ સંસારરૂપમાં નંબાયેલો હું છું તથા શેરડીનાં પેઠે પીલાઈ છું અને તમારે શરણે આવ્યો છું તેને તમારાં પોતાની પાસે લ્યો.

श्री नृसिंहस्तुति

दृष्टा मया दिवि विभोऽखिलधिष्ण्यपाना-
मायुः श्रयो विभव इच्छति यान् जनोऽयम् ।
येऽस्मत्पितुः कुपितहासविजृम्भितभू-
विस्फूर्जितेन लुलिताः स तु ते निरस्तः ॥ २३ ॥

तस्मादमूस्तनुभृतामहमाशिषोऽज्ञ
आयुः श्रियं विभवमैन्द्रियमाविरिंचात् ।
नेच्छामि ते विलुलितानुरुविक्रमेण
कालात्मनोपनय मां निजभृत्यपार्श्वम् ॥ २४ ॥

कुत्राशिषः श्रुतिसुखा मृगतृष्णिरूपाः
केदं कलेवरमशेषरुजां विरोहः ।
निर्विद्यते न तु जनो यदपीति विद्वान्
कामानलं मधुलवैः शमयन् दुरापैः ॥ २५ ॥

काहं रजः प्रभव ईश तमोधिकेऽस्मिन्
जातः सुरेतरकुले क तवानुकंपा ।
न ब्रह्मणो न तु भवस्य न वै रमाया
यन्मेऽर्पितः शिरसि पद्मकरः प्रसादः ॥ २६ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૨૩ હે વિભુ ! સર્વ લોક પાપોના આયુષ્ય, લક્ષ્મી તથા વૈભવ કે જેઓને મનુષ્ય ઇચ્છે છે તે તો મારાં જોવામાં આવ્યાં છે; કારણ કે તે તો અમારા પિતાનાં ક્રોધ યુક્ત હાસ્યથી ઉંચી ચઢેલી જુકુટીના ફરકવાને લીધે નાશ પામ્યાં હતાં. તે અમારા પિતાને પણ આપે મારી નાંખ્યો.

૨૪ માટે પ્રાણીઓનાં વૈભવોનાં પરિણામને જાણનારો હું પ્રજ્ઞાદિથી માંડીને સર્વ પ્રાણીઓનાં આયુષ્યની લક્ષ્મીની તથા ઇંદ્રિયોથી ભોગવાતાં સુખોની ઇચ્છા રાખતો નથી. તેમ જ મોટા પરાક્રમવાળી તમારી કાળ મૂર્તિથી નાશ પામતી સિદ્ધિઓને પણ હું ઇચ્છતો નથી; મને તો તમારા દાસોની પાસે લઈ જાઓ.

૨૫ કાનને મીઠા લાગનારા પણ પરિણામે ઝાંઝવાનાં પાણીના જેવા સંસારના વૈભવો ક્યાં? અને સર્વ રોગોનાં ઉત્પત્તિ સ્થાનરૂપ આ કલેવર ક્યાં! આ પ્રમાણે મનુષ્ય જાણે છે, છતાં પણ દુઃખથી મળનારાં એવાં અદ્ય સુખોથી કામાગ્નિને શાંત કરતો થકો વૈરાગ્ય પામતો નથી.

૨૬ હે ઇશ ! આ અધિક તમોશુભથી ઉત્પન્ન થયેલો હું ક્યાં? તથા તમારી દયા ક્યાં? તમે મારા મસ્તક ઉપર સર્વ સંતાપહારક જે કરકમળ અર્પણ કર્યો, તે કરકમળ, પ્રજ્ઞાના શંકરના તથા લક્ષ્મીના મસ્તક ઉપર ધર્યો ન હતો.

श्री नृसिंहस्तुति

नैषा परावरमतिर्भवतो ननु स्या-
ज्जन्तोर्यथात्मसुहृदो जगतस्तथाऽपि ।
संसेवया सुरतरोरिव ते प्रसादः
सेवानुरूपमुदयो न परावरत्वम् ॥ २७ ॥

एवं जनं निपतितं प्रभवाहि कूपे
कामाभिकाममनु यः प्रतपन् प्रसंगात् ।
कृत्वात्मसात्सुरर्षिणा भगवन् गृहीतः
सोऽहं कथं नु विसृजे तव भृत्यसेवाम् ॥ २८ ॥

मत्प्राणरक्षणमनन्त पितुर्वधश्च
मन्ये स्वभृत्यऋषिवाक्यमृतं विधातुम् ।
खड्गं प्रगृह्य यदवोचदसद्विधित्सु-
स्त्वामीश्वरो मदपरोऽवतु कं हरामि ॥ २९ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૨૭ સામાન્ય પ્રાણીની પેઠે ‘આ ધ્વજાદિક દેવતાઓ છે’ તથા આ ‘અધમ અસુર છે’ એવી આપને વિષમદૃષ્ટિ નથી. કારણ કે તમે જગતના આત્મા અને પ્રિય છો. તથાપિ કલ્પવૃક્ષની પેઠે તમારી સેવા કરવાથી તમારો અમારા ઉપર અનુગ્રહ થાય છે. તેમાં જે કૃણ મળે છે, તે કૃણ સેવાના પ્રમાણમાં મળે છે. માટે તેમાં વિષમ-બુદ્ધિ જાણવી નહિ.

૨૮ હે ભગવન્ ! તમે જેમ મારા ઉપર દયા કરી છે, એ પ્રમાણેજ સંસારરૂપી સર્પવાળા કુવામાં પડેલા, વિષય લોગની ઈચ્છાવાળા અને વિષથી પુરુષોના પ્રસંગથી વિષયમાં પડતા મને દેવર્ષિ નારદે પોતાનો કરીને રાખ્યો છે, તે હું આપના સેવકની સેવા કેમ છોડું ?

૨૯ હે અનંત ! આપે મારા પ્રાણની રક્ષા કરી તથા મારા પિતાનો વધ કર્યો, તે પોતાના ભક્તજનનાં અને ઋષિઓનાં વચન સત્ય કરવા માટે કરેલું છે, એમ હું માનું છું. અયોગ્ય કર્મ કરવાની ઈચ્છાવાળો મારો પિતા હાથમાં તરવાર લઈને બેઠો છે, ‘મારા વિના બીજો કોઈ ઈશ્વર હોય તો તે તારું રક્ષણ બદલે કરો. હું તારું મસ્તક છેદન કરીશ.’ (આમ કહ્યું, તે વેળા ભક્તોને અભય-દાન આપવા માટે આપ પ્રગટ થયા હતા.)

श्री नृसिंहस्तुति

एकस्त्वमेव जगदतदव्ययं यत् त्व-

माद्यंतयोः पृथगवेस्यसि मध्यतश्च ।

सृष्ट्वा गुणव्यतिकरं निजमाययेदं

नानेव तैरपि त्वं तदनुग्रविष्टः ॥ ३० ॥

त्वं वा इदं सदसदीश भवांस्ततोऽन्यो

माया यदात्मपरबुद्धिरियं ह्यपार्था ।

यद्यस्य जन्म निधनं स्थितिरीक्षणं च

तद्वै तदेव वसुकालवदष्टितर्वोः ॥ ३१ ॥

न्यस्येदमात्मनि जगद्विलयांबुमध्ये

शेषेऽत्मना निजसुखानुभवो निरीहः ।

योगेन मीलितदृगात्मनि पीतनिद्र-

स्तुर्ये स्थितो न तु तमो न गुणाश्च युंक्षे ॥३२॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૩૦ આ સર્વ જગદ્રૂપ તમે એકજ છો; કારણ કે તમે જગતના આદિમાં તથા અંતમાં જૂદા અવશેષ રહો છો અને તેથી મધ્યમાં પણ તમે છો. તમે પોતાની માયા વડે શુણોના પરિણામરૂપ આ જગતને સર્જીને તેમાં પ્રવેશ કરેલો છે અને તમે માયાના શુણોથી કોઈના રક્ષક તથા કોઈના હિંસક એમ અનેક રૂપ ભાસો છો.

૩૧ હે ઈશ્વર ! આ સદ્ અસદ્ રૂપ જગત્ તમારું જ રૂપ છે, પરન્તુ તમે તે જગતથી જૂદા જ છો. આ ‘પોતાનો’ તથા આ ‘પારકો’ એવી જે બુદ્ધિ કરવી તે મિથ્યા અને માયારૂપ છે. જેની જેમાં ઉત્પત્તિ, જેનાથી પ્રકાશ, જેમાં સ્થિતિ તથા જેમાં લય થાય છે, તે વસ્તુ તદ્રૂપ જાણવી, જેમ વૃક્ષ, પૃથ્વીમય બીજરૂપ છે અને તે બીજ સૂક્ષ્મ ભૂતરૂપ છે અને સૂક્ષ્મભૂત તે પરબ્રહ્મરૂપ છે, તેમ સર્વ જગત્ પાંચ ભૂતરૂપ છે. પાંચ ભૂતો પોતાના સૂક્ષ્મ ભૂતરૂપ છે અને સૂક્ષ્મ ભૂત પરબ્રહ્મરૂપ છે.

૩૨ આ જગતને પોતાનાં સ્વરૂપમાં મૂકીને સ્વસ્વરૂપનાં સુખનો અનુભવ કરનારા તથા ચેષ્ટારહિત એવા તમે પોતે પ્રલયના પાણીમાં શેષશય્યા ઉપર પોઢો છો અને યોગવડે નેત્રો મિચી આત્મસ્વરૂપના પ્રકાશથી નિદ્રાનો વિજય કરી, જાગ્રત્, સ્વપ્ન અને સુષુપ્તિ એ ત્રણ અવસ્થાથી ભિન્ન તુર્યાવસ્થામાં રહો છો; પરન્તુ સુષુપ્તિમાં અનુભવાતાં અજ્ઞાનને તથા જાગ્રત્ અને સ્વપ્નમાં અનુભવાતા વિષયોને જોતા નથી.

श्री नृसिंहस्तुति

तस्यैव ते वपुरिदं निजकालशक्त्या
संचोदितप्रकृतिधर्मेण आत्मगूढम् ।
अंभस्यनंतशयनाद्विरमत्समाधे-
र्नाभेरभूत् स्वकणिकावटवन्महाब्जम् ॥ ३३ ॥

तत्संभवः कविरतोऽन्यदपश्यमान-
स्त्वां बीजमात्मनि ततः स्वबहिर्विचिंत्य ।
नाविददद्भ्यशतमप्सु निमज्जमानो
जातेंकुरे कथमुहोपलभेत बीजम् ॥ ३४ ॥

स त्वात्मयोनिं तिविस्मित आस्थितोब्जं
कालेन तीव्रतपसा परिशुद्धभावः ।
त्वामात्मनीश भुवि गंधमिवातिसूक्ष्मं
भूर्तेन्द्रियाशयमये विततं ददर्श ॥ ३५ ॥

एवं सहस्रवदनांघ्रिशिरः करोरु-
नासास्यकर्णनयनाभरणायुधाढ्यम् ।
मायामयं सदुपलक्षितसन्निवेशं
दृष्ट्वा महापुरुषमाप मुदं विरिंचः ॥ ३६ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૩૩ તમે જે પ્રલયના જળમાં પોઢા છે અને પોતાની કાળ-શક્તિવડે માયાના ગુણોને પ્રેરે છે, તે તમારું આ જગત્ શરીર છે, જળમાં શેષની શય્યામાં પોઢેલા જે તમે તેની સમાધિ જ્યારે પૂરી થઈ ત્યારે એક નાના બીજમાંથી જેમ વડ ઉત્પન્ન થાય છે તેમ આપની નાભિમાંથી લોકાત્મક મહા કમળ ઉત્પન્ન થયું તે તમારે પોતાને વિષે શુભ રહેલું હતું.

૩૪ તે કમળમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા બ્રહ્માએ આડું અવળું જોયું તો, કમળ વિના બીજનું કંઈ દીઠું નહિ. પછી તેણે પાણીમાં ઉતરીને પોતાને વિષે વ્યાપેલા બીજરૂપ તમને પોતાથી બહાર છે એમ વિચારીને સો વર્ષ સૂધી શોધ્યા, પરંતુ તમને મેળવ્યા નહિ, તેમાં આશ્ચર્ય શું? અંકુર કુટ્યા પછી બીજ ક્યાંથી મળે?

૩૫ શોધતાં પણ તમે મળ્યા નહિ, ત્યારે બ્રહ્માએ અત્યંત આશ્ચર્ય પામીને લોકાત્મક કમળ ઉપર બેસીને ઘણાં વર્ષ સૂધી તપશ્ચર્યા કરી, તેથી તેનું અંતઃકરણ શુદ્ધ થયું. હે ઈશ ! તેણે પૃથ્વીમાં જેમ સૂક્ષ્મગંધ જોવામાં આવે, તેમ પાંચ મહાભૂતો, ઈંદ્રિયો તથા અંતઃકરણરૂપ પોતાના શરીરને વિષે તમને વ્યાપેલા દીઠા.

૩૬ ઉપર પ્રમાણે તપશ્ચર્યા કરવાથી હજાર મુખ, હજાર પગ, હજાર મસ્તક, હજાર હાથ, હજાર સાથળ, હજાર નાક, હજાર કાન, તથા હજાર નેત્રોવાળું, આભરણો અને આયુષોથી ભરપૂર અને લોકવડે જેના અવયવોની રચના છે, એવું માયાવી મહાપુરુષ ત્રિરાટ ભગવાનનું સ્વરૂપ જોઈને, બ્રહ્મા આનંદ પામ્યા.

श्री नृसिंहस्तुति

तस्मै भवान्हर्यांशरस्त-वं च विभ्र-
द्वेद-मुत्पत्तिवर्णं मधुकैटभाख्यौ ।
हत्वाऽनयच्छ्रुतिगणांस्तु रजस्तमश्च
सत्त्वं तव प्रियतमां त-मामनन्ति ॥ ३७ ॥

इत्थं नृतिर्यगृषिदेवज्ञावतारै-
र्लोकान् विभावयसि हंसि जगत्प्रतीपान् ।
धर्मं महापुरुष पासि युगानुवृत्तं
छन्नः कलौ यदभवत्त्रियुगोऽथ स त्वम् ॥ ३८ ॥

नैतन्मनस्तव कथासु वैकुण्ठनाथ
संप्रीतये दुरितदुष्टमसाधु तीव्रम् ।
कामाक्षरं हर्षशोकभयैषणार्तं
तस्मिन्कथं तव गतिं विमृशामि दीनः ॥ ३९ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૩૭ વળી આપે હૃયગ્રીવનો અવતાર ધારણ કરીને દેવતાઓનો દ્રોહ કરનારા રઘુશુણ તથા તમોશુણની મૂર્તિરૂપ, મહાબળશાળી મધુ તથા કૈટભ નામના યે દૈત્યોનો નાશ કરીને, પાછા બ્રહ્માને વેદ આજ્ઞી આપ્યા હતા. હે પ્રભુ ! તે સત્વશુણી મૂર્તિને, તમારી પ્રિય મૂર્તિ કહે છે.

૩૮ હે મહાપુરુષ ! એ પ્રમાણે જ તમે, મનુષ્ય, પશુ, પક્ષી, ઋષિદેવ તથા મત્સ્યના અવતારો ધારણ કરીને લોકોની રક્ષા કરો છો અને જગતનો દ્વેષ કરનારા પાપી લોકોનો નાશ કરો છો. યુગે યુગે ચાલ્યા આવતા ધર્મનું પાલન કરનારા છો; પરંતુ કલિમાં ગુપ્ત રહો છો; એટલા માટે તમે ત્રિયુગના નામથી પ્રખ્યાત છો.

૩૯ હે વૈકુંઠનાથ ! પાપ વડે દૂષિત થયેલું બહિર્મુખ, અસ્થિર, કામનાથી આતુર, હર્ષ, શોક, ભય તથા તૃષ્ણાથી પીડિત એવું મારું આ મન, તમારી કથાથી પ્રસન્ન થતું નથી; માટે હું ફોન તમારી ગતિનો મારા મનમાં કેવી રીતે વિચાર કરી શકું !

श्री नृसिंहस्तुति

जिह्वैकतोऽच्युत विकर्षति माऽवितृप्ता

शिश्नोऽन्यतस्त्वगुदरं श्रवणं कुतश्चित् ।

घ्राणोऽन्यतश्चपलदृक् क्व च नः शक्तिः-

बह्वयः सपत्न्य इव गेहपतिं लुनन्ति ॥ ४० ॥

एवं जंन निपतितं भववैतरण्या-

मन्योन्यजन्ममरणाशनभीतभीतम् ।

पश्यज्जनं स्वपरविग्रहवैरमैत्रं

हन्तेति पारचर पीपृहि मूढमद्य ॥ ४१ ॥

कोऽत्र तेऽखिलगुरो भगवन्प्रयास

उत्तारणेऽस्य भवसम्भवलोपहेतोः ।

मूढेषु वै महदनुग्रह आर्तबन्धो

किं ते न ते प्रियजनाननुसेवतां नः ॥ ४२ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૪૦ હે અચ્યુત ! તુમિ ન પામતાં જિહ્વા એક તરફથી મને ખેંચે છે; બીજી તરફથી શિશ્રુ કામેચ્છાથી મને ખેંચે છે; ત્રીજી તરફથી ત્વચા ઇન્દ્રિય સ્પર્શ સુખ માટે મને ખેંચે છે. ચોથી તરફથી પેટ, આહાર માટે ખેંચે છે, પાંચમી તરફથી શ્રવણેન્દ્રિય, મધુર શબ્દો સાંભળવા માટે મને ખેંચે છે; છઠ્ઠી તરફથી ઘ્રાણેન્દ્રિય (નાસિકા) સુગંધ લેવા માટે મને ખેંચે છે, સાતમી તરફથી ચપળ એવાં નેત્ર, સુંદર રૂપ જોવા માટે મને ખેંચે છે; આ પ્રમાણે કર્મેન્દ્રિયો પોતપોતાના વિષયો તરફ મને ખેંચે છે અર્થાત્ ઘણી સોકયો જેમ પોતાના ભર્તારને ઉતરડી નાંખે, તેમ જ ઇન્દ્રિયો મને ઉતરડી નાંખે છે.

૪૧ હે મહારાજ ! હું જ કેવળ આવી દુઃખી દશાને પામ્યો છું એમ નથી, પરંતુ એ પ્રમાણે જ બીજાં મનુષ્ય પણ દુઃખી છે. તેઓ સંસારરૂપી વૈતરણી નદીમાં પડેલા છે, એક બીજાથી થતાં જન્મ મરણ તથા ભક્ષણના ભયથી અત્યંત ડરે છે, પોતાના સાથે કલહ વૈર અને મૈત્રી કર્યા કરે છે માટે હે નિત્યમુક્ત, પ્રભુ ! આવાં મૂઢ મનુષ્યો ઉપર કૃપા કરીને તેઓને સંસારરૂપી વૈતરણીમાંથી બહાર કાઢી, તેની રક્ષા કરો.

૪૨ કદાચ આપ કહેશો કે, મારે એકલાએ સર્વ મનુષ્યોનો કેવી રીતે ઉદ્ધાર કરવો ! તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, હે અખિલ શુરુ ! હે ભગવન્ ! આપ આ સર્વ જગતની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ તથા પ્રલય કરો છો તે તમને આ સર્વ જગતનો ઉદ્ધાર કરવામાં શું શ્રમ પડવાનો છે ? હે આતુર જનના બંધુ ! મૂઢ મનુષ્યો ઉપર અનુગ્રહ કરવો, એમાં જ મહત્તા સમાયલી છે; પરંતુ તમારા ભક્તજનોની સેવા કરનારા અમ લોકોનો તમે ઉદ્ધાર કરશો, તેમાં નવાઈ શી ?

श्री गृहसिद्धस्तुति

नवोऽजि पर दुस्त्ययवैतरण्या-

स्त्वद्द्वीर्यगायनमहाऽमृतममचित्तः ।

शोचे ततो विमुखचेतस इन्द्रियार्थ-

मायासुखाय भरमुद्रहतो विद्वान् ॥ ४३ ॥

प्रायेण देवमुनयः शक्तिमुत्तमा

मौनं चरन्ति विजनेन परार्थनिष्ठाः ।

नितान्त्रिहाय कृपणान्विमुमुक्षु एको

नान्यं त्वदस्य शरणं भ्रमतोऽनुपश्ये ॥ ४४ ॥

यन्मैथुनादि गृहमेधिसुखं हि तुच्छं

कंठ्यपेक्ष करयोरिदं दुःखदुःखम् ।

तृप्यन्ति नेह कृपणा बहुदुःखभाजः

नैव विद्वन्ममसिद्धिं विषहेत धीरः ॥ ४५ ॥

શ્રી વૃસિંહસ્તુતિ

૪૩ હે પરમાત્મા! આપનાં પરાક્રમોનાં ગાયનરૂપી મહા અમૃતમાં મારું મન ડૂબેલું છે, તેથી હું તો તરી શકાય નહિ તેવો સંસારરૂપી વૈતરણી નદીથી ઉદ્દેગ પામતો નથી; પરંતુ જેઓનું મન તમારી કથાથી વિમુખ છે તથા જેઓ મિથ્યા ઇંદ્રિયોના સુખને માટે કુટુંબોનો ભાર વહ્યા કરે છે તેવા મૂઢ લોકોનો હું શોક કરું છું.

૪૪ હે દેવ! કદાચ તમે કહેશો કે, તું તારે મુક્તિ લઈ લે, બીજા મૂઢ મનુષ્યોને તો તત્વવેત્તા મુનિઓ ઉપદેશ આપશે. તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે, મુનિઓ તો ઘણું કરીને પોતાની મુક્તિ કરવાની ઇચ્છાથી વનમાં એકાંત પ્રદેશમાં તપશ્ચર્યા કરે છે, બીજાનું કંઈ પણ કાર્ય કરવામાં તત્પર રહેતા નથી; માટે હું આ કૃપણ લોકોને છોડીને એકલો મુક્તિ પામવાની ઇચ્છા રાખતો નથી. આટલું બધું આપને કહેવાનું કારણ એ છે કે, આ ભવાટવીમાં ભટકતા લોકોને તમારા વિના બીજું શરણ હું જોતો નથી.

૪૫ ગૃહસ્થાશ્રમમાં મૈથુનાદિકનું જે સુખ છે, તે તુચ્છ છે. શરીરમાં ખરજ આવવાથી બન્ને હાથવતી ખંજવાળવા વડે, જેમ એક દુઃખ મટાડતાં બીજું દુઃખ ઉત્પન્ન થાય છે, તેમજ વિષય સુખોમાં પણ એક દુઃખ દૂર કરતાં બીજું દુઃખ આવી પડે છે. કૃપણ લોકો બહુ દુઃખો ભોગવે છે, તો પણ તંઓ સંસારના વિષય સુખથી ધરાતા નથી, પરંતુ કોઈક ધીરજવાન મનુષ્ય જ આપની કૃપાથી ખરજની પેઠે કામની ખરજને પણ સહન કરે છે.

श्री नृसिंहस्तुति

मौनव्रतश्रुततपोऽध्ययनस्वधर्म-

व्याख्यारहोजपसमाधय आपवर्ग्याः ।

प्रायः परं पुरुष ते त्वजितेन्द्रियाणां

वार्ता भवंत्युत न वाऽत्र तु दांभिकानाम् ॥४६॥

रूपे इमे सदसती तव वेदसृष्टे

बीजांकुराविव न चान्यदरूपकस्य ।

युक्ताः समक्षमुभयत्र विचिन्वते त्वां

योगेन वह्निमिव दारुषु नान्यतः स्यात् ॥४७॥

त्वं वायुरग्निरवनिर्वियदम्बुमात्राः

प्राणेंद्रियाणि हृदयं चिदनुग्रहश्च ।

सर्वं त्वमेव सगुणो विगुणश्च भूमन्

नान्यत्त्वदस्त्यपि मनोवचसा निरुक्तम् ॥ ४८ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૪૬ મૌન, આંદ્રાયણાદિ વ્રત, શાસ્ત્રશ્રવણ, તપશ્ચર્યા, વેદા-
ધ્યયન, સ્વધર્માચરણ, વ્યાખ્યાન, એકાંત નિવાસ, જપ તથા સમાધિ
દશ મોક્ષનાં સાધન છે; પરંતુ એ સાધનો ઘણું કરી ઇંદ્રિયાધીન
મનુષ્યોને આજીવિકામાં ઉપયોગી થઈ પડે છે તથા દાંભિક મનુષ્યોને
તો સમય ઉપર ઉઠર પોષણ માટે ઉપયોગી થઈ પડે છે અને કોઈક
સમયે ઉપયોગી થતાં પણ નથી.

૪૭ બીજાંમાંથી અંકુર અને અંકુરમાંથી બીજ એમ પ્રવાહરૂપે
ચાલતાં તમારાં આ કાર્ય-કારણ રૂપ બે સ્વરૂપ વેદે પ્રકટ કરેલાં છે.
પ્રાકૃતરૂપ રહિત જે તમે, તેનાં જ તે રૂપ છે; પરંતુ તમારાથી જુદાં
નથી. મથન કરવાથી જેમ અગ્નિ લાકડાંમાં રહેલો છે તે જોવામાં
આવે છે; તેમ જ જિતેન્દ્રિય પુરુષો યોગાભ્યાસથી કાર્ય કારણ બન્નમાં
રહેલા તમને સાક્ષાત્ જુવે છે. કાર્ય કારણ તમારા વિના બીજા,
પ્રધાન તથા પરમાણુ આદિથી ઉત્પન્ન થતા નથી.

૪૮ હે વ્યાપકદેવ ! વાયુ, અગ્નિ, પૃથ્વી, આકાશ, જળ, શબ્દાદિક
વિષયો, પ્રાણ, ઇન્દ્રિયો, મન, ચિત્ત, અહંકાર, સ્થૂલ તથા સૂક્ષ્મ, એ
સર્વ તમે જ છો. તમે જ મન વડે તથા વચન વડે જે કંઈ પ્રકાશિત
થાય છે, તે સર્વ પણ તમારાથી જુદું નથી.

श्री नृसिंहस्तुति

नैते गुणा न गुणिनो महदादयो ये
सर्वे मनः प्रभृतयः सहेवमत्याः ।
आश्रन्तवन्त उरुगाय विदन्ति हि त्वा-
मेवं विमृश्य सुधियो विरमन्ति शब्दात् ॥ ४९ ॥

तत्तेऽर्हत्तम नमःस्तुतिकर्मजाः
कर्मस्मृतिश्चरणयोः श्रवणं कथायाम् ।
संसेवया त्वयि विनेति षडंगया किं
भक्तिं जनः परमहंसगतौ लभेत ॥ ५० ॥

नारद उवाच ॥

एतावद्वर्णितगुणो भक्त्या भक्तेन निर्गुणः ।
प्रन्हादं प्रणतं प्रीतो यतमन्युरभाषत ॥ ५१ ॥

श्रीभगवानुवाच ॥

प्रह्लाद भद्र भद्रं ते प्रीतोऽहं तेऽसुरोत्तम ।
वरं वृणीष्वभिमतं कामपूरोऽस्म्यहं नृणाम् ॥ ५२ ॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

૪૬ આ શુભો, શુભવાનો, મહત્ત્વાદિક, મન વગેરે દેવતાઓ અને મનુષ્યો, આદિ તથા અંતવાળા છે. તેઓ, હે મહાકીર્તિવાળા ઈશ્વર! આદિ તથા અંતરહિત તમારાં સ્વરૂપને જાણતા નથી; આમ વિચાર કરીને બુદ્ધિશાળી પુરુષો અધ્યયનાદિક વ્યાપારનો ત્યાગ કરીને, કેવળ તમારી જ ઉપાસના કરે છે.

૫૦ માટે હે પૂજ્યતમ! નમસ્કાર, સ્તુતિ, સર્વ કર્મો અર્પણ કરવાં, પૂજન, આપનાં ચરણનું સ્મરણ, આપની કથાનું શ્રવણ એ રીતે તમારી છ અંગવાળી સેવા કર્યા વિના પરમહંસોને મળી શકે તેવા ભગવાનની મનુષ્ય કેવી રીતે ભક્તિ કરી શકે અને ભક્તિ કર્યા વિના મોક્ષ પણ મળે નહિ અને સેવા વિના ભક્તિ સિદ્ધ થાય નહિ, એટલા માટે પ્રથમ માગેલું તમારું દાસત્વ મને આપો.

૫૧ નારદ બોલ્યા—ઉપર પ્રમાણે ભક્ત પ્રદ્હાદે ભક્તિથી નિર્ગુણ ભગવાનના એટલા શુભોનું વર્ણન કર્યું તે પછી ક્રોધને નિયમ-માં રાખી, પ્રસન્ન થઈને નૃસિંહ ભગવાન, પ્રણામ કરનાર પ્રદ્હાદને નીચે પ્રમાણે કહેવા લાગ્યાં.

૫૨ શ્રીભગવાન્ કહે છે—હે અસુરશ્રેષ્ઠ પ્રદ્હાદ! તારું કલ્યાણ થાઓ. હું તારા ઉપર પ્રસન્ન થયો છું. હે ભદ્ર! હું મનુષ્યોના મનોરથો પૂરનારો છું, માટે તું ઇચ્છિત વર માગી લે.

श्री नृसिंहस्तुति

मामप्रीणत आयुष्मन् दर्शनं दुर्लभं हि मे ।
दृष्ट्वा मां न पुनर्जतुरात्मानं तप्तुमर्हति ॥ ५३ ॥

प्रीणन्ति ह्यथ मां धीराः सर्वभावेन साधवः ।
श्रेयस्कामा महाभागा स्वर्गादप्यसिद्धां पतिम् ॥ ५४ ॥

एवं प्रलोभ्यमानोऽपि वरैर्लोकप्रलोभनैः ।
एकांतित्वाद्भगवति नैच्छन् तानसुरोत्तमः ॥ ५५ ॥

इति श्रीभागवते महापुराणे सप्तमस्कन्धे प्रह्लादचरिते
भगवत्स्तवो नाम नवमोऽध्यायः ॥९॥

શ્રી નૃસિંહસ્તુતિ

પડ હે આયુધવાળા ! જે મને પ્રસન્ન કરતો નથી, તેને મારું દર્શન દુર્લભ છે. તેમ જ મારાં દર્શન કરીને પ્રાણી ફરીને સંતાપ પામતો નથી.

પ૪ એટલા માટે કલ્યાણની કામનાવાળા, મહાભાગ્યશાળી તથા સદ્ગુણવાળા, ધીર પુરુષો, સર્વ સુખોના સ્વામી એવા મને સર્વ પ્રકારના ભાવવડે પ્રસન્ન કરે છે.

પ૫ નારદ કહે છે—આ પ્રમાણે લોકોને લલચાવનારાં વરદા-નોથી પ્રદહાદને બહુ લોભાવ્યો, તો પણ તે અસુરશ્રેષ્ઠ પ્રદહાદ ભગવાનનો નિષ્કામ ભક્ત હતો તેથી તેણે વરની ઇચ્છા કરી નહિ.

ઇતિ શ્રીમહાપુરાણ ભાગવતવિષે સપ્તમ સ્કંધમાં ‘પ્રદહાદ ચરિત્ર વિષે ભગવત્સ્તુતિ’ નામનો અધ્યાય ૯ મો સંપૂર્ણ.

ભજન.

રાગ બિહાગ—ત્રીન તાલ

નહીં છોડું રે બાબા રામ નામ,
મેરો ઓર પઠન સો નહીં કામ ॥ ૧ ॥
પ્રજ્ઞાદ પઠાયે પઠન શાલ,
સંગ સખા બહુ લિયે બાલ ।
મોકો કહા પઠાવત આલબાલ,
મેરી પટિયા પૈ લિખ દેઉ શ્રીગોપાલ ॥ ૧ ॥
યહ પંડા મરકે કહ્યો બચ,
પ્રજ્ઞાદ બુલાયે વેગ ધાય ।
તૂ રામ કહન કી છોડ બાન,
તુએ તુરત છુડાઉં કહો માન ॥ ૨ ॥
મોકો કહા સતાવો બારબાર,
પ્રભુ જલથલ નભ કીન્હો પહાર ।
એક રામ ન છોડૂં ગુરૂહિ ગાર,
મોકો ઘાલ બાર બહે માર ડાર ॥ ૩ ॥
કાઠ બડગ કોર્યો રિસાય,
કહૂં રાખનહારો, મોહિ બતાય ।
પ્રભુ ખંભ સે નિકસે હૈ વિસ્તાર,
હરિણાકુશ છેલો નખ વિહાર ॥ ૪ ॥
શ્રી પરમપુરૂષ દેવાધિદેવ ?
ભકત હેત નરાસહ લેખ ।
કહે કુબીર કોઉ લખે ન પાર,
પ્રજ્ઞાદ ઉબારે અનેક બાર ॥ ૫ ॥

આશ્રમબજનાવલિ.

સુરનન્દિની રસમૂલધર—

પ્રભુ! જય શાંતિ છાવ:

જમ્બુ પદ્મ પુષ્પક પ્રભા—

તારક લીલા સ્થાવ !

